

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vztahy napoleonské Francie a qádžárovského Íránu

Mgr. Michal Pečený

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Kulturní studia Blízkého východu

Studijní obor Kulturní studia Blízkého východu

Diplomová práce

Vztahy napoleonské Francie a qádžárovského Íránu

Mgr. Michal Pečený

Vedoucí práce:

Monika Baumanová, M.A., Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant:

Mgr. Alena Tomková, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní předepsaným způsobem všechnu použitou literaturu a datové zdroje.

Plzeň, duben 2023

.....

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat své vedoucí práce Monice Baumanové, M.A., Ph.D. za podněty a připomínky, které přispěly ke zkvalitnění práce. Chtěl bych také poděkovat své manželce, rodině a přátelům za podporu při studiu.

Obsah

Úvod.....	7
1. Francouzsko-iránské kontakty před nástupem Qádžárovců	11
2. Vzájemné vztahy Francie a Íránu v letech 1795–1804	13
2.1 Francouzsko-iránské vztahy za vlády Direktorია.....	14
2.1.1 Mise Bruguière a Olivier	14
2.1.2 Nástup Fath 'Alí Šáha na trůn.....	17
2.1.3 Napoleonovo tažení do Egypta a Sýrie	20
2.2 Francie a Írán v období konzulátu	22
2.2.1 Faktor Rusko.....	23
2.2.2 Britsko-iránská smlouva z roku 1801.....	24
2.2.3 Zahraniční politika Francie a sílící konflikt s Británií.....	26
2.2.4 Zaměření Francie na Blízký východ a sblížování s Íránem.....	27
3. Francouzské mise do Íránu za prvního císařství.....	32
3.1 Francouzské přípravy na spojenectví se šáhem	32
3.2 Mise generála Antoine-Alexandre Romieua.....	35
3.2.1 Příjezd do Konstantinopole a Aleppa	35
3.2.2 Audience u šáha	37
3.2.3 Romieuovo nevyjasněné úmrtí	38
3.3 Mise Pierre-Amédée Jauberta	38
3.3.1 Útrapy na cestě do Teheránu	39
3.3.2 Jaubert v Íránu	40
3.3.3 Význam Jaubertovy mise do Íránu.....	42
4. Napoleonův obrat: od Finkensteinu k Tylži	43
4.1 Geopolitická situace v roce 1807.....	43

4.2 Mise Mirzá Mohammada k Napoleonovi	45
4.2.1 Finkensteinská smlouva	46
4.3 Mise generála Claude-Mathieu de Gardana	48
4.3.1 Cíle Gardanovy mise.....	48
4.3.2 Zlomový bod: Tylžský mír	49
4.3.3 Modernizace armády a mapování tras pro invazi do Indie	51
4.3.4 Konec Gardanovy mise	52
5. Vztahy Íránu a Francie od roku 1809.....	55
5.1 Důsledky ochlazení vztahů po roce 1815	57
Závěr.....	59
Resumé / Summary	62
Seznam použité literatury	64
Seznam příloh	68

Úvod

S příchodem moderních evropských dějin, jejichž častým mezníkem bývá uváděn počátek Velké francouzské revoluce, docházelo ke změnám ve vztazích evropských velmocí a státních útvarů nacházejících se mimo Evropu. Společenské změny je nutily ke stále intenzivnějšímu navazování diplomatických styků, často však docházelo k agresivní politice evropského kolonialismu a imperialismu. Samotná Francie v průběhu své buržoazní revoluce, ale i pozdějšího prvního císařství prošla obrovským vývojem. Ve vztahu k Blízkému východu a severní Africe přispěla klíčovou rolí, když se v roce 1798 generál Napoleon Bonaparte vydal na slavnou vojensko-vědeckou expedici do Egypta. Tento francouzský vojevůdce a pozdější císař je historickou osobností, jejíž odkaz je bezesporu živý i v dnešní době. Vztah soudobé západní civilizace, v užším pojetí samotné Francie, k Napoleonovu historickému odkazu je přinejmenším rozporuplný. Ani dnes totiž neexistuje ve Francii v širokém spektru občanské společnosti od politiků přes vědce až po laickou veřejnost jednoznačné a široce přijímané hodnocení Napoleonovy historické role. Problematický a rozporuplný je výklad a hodnocení jeho zásluh o modernizaci Francie a celé Evropy na počátku 19. století s dopadem do dnešní doby v kontrastu s jeho vojenskou dobytčnou politikou, která si vyžádala množství zbytečně zmařených životů. Napoleonovy moderní reformy symbolizované Občanským zákoníkem, z něhož dodnes vychází evropské právní předpisy, jsou v ostrém rozporu s jeho často individualistickou politikou jen těžko tvořenou kompromisy a vytvářením spojeneckých vztahů jakožto prostředku pro dosahování vlastních cílů.

Zmíněná expedice francouzského vojska do Egypta pod Napoleonovým velením je často vykládána jako předěl v dějinách Blízkého východu. Výprava měla primárně geopolitické cíle přesahující běžné rámce tehdejší mezinárodní politiky. Došlo však také k prvnímu masovějšímu vývozu evropských kulturně-civilizačních prvků, které tuto oblast bezprecedentně ovlivnily, od nastavení místní správy a administrativy dle evropských standardů až po Napoleonovo zavedení moderních pravidel hygieny. V dalším ohledu měla tato událost nevyčísitelnou hodnotu pro moderní vědu a výzkum. Objevy učiněné francouzskými vědci, účastníky tohoto tažení, byly pro některé vědci

obory skutečně klíčové – ať už to byla egyptologie, archeologie anebo přírodovědné obory typu botanika a zoologie. Kromě této akce, na které se generál Bonaparte podílel, tehdy ještě ve službách thermidorské republiky, existovala řada dalších Napoleonových aktivit a činností souvisejících s Blízkým východem.

Významným hráčem blízkovýchodního regionu byla ve stejné době také tehdejší Perská říše¹, v dnešní době převážně území Íránu (ale také částečně států Kavkazu a Afghánistánu). Území Íránu prošlo v 18. století složitými dějinami, pádem kdysi mocné Safijovské říše, které vyústilo až v okupaci Afghánců, jež porazil a říši opět zkonsolidoval Náder Šáh Afšár. Po jeho smrti se však Írán rozpadl do několika menších prakticky samostatně fungujících územních celků, které mezi sebou bojovaly o moc. Až padesát let po Náderu Šáhovi došlo za cenu čistek a vyvražďování ke zdárnému sjednocení říše pod vládou nově se formující vůdčí dynastie Qádžárovců, jíž založil Mohammad Áqá Chán. Avšak zhruba rok po jeho oficiální korunovaci šáhem jej vystřídal synovec Fath 'Alí, který pak vládl bezmála čtyřicet let.

Geopolitické soupeření mezi Velkou Británií a Ruskem známé v odborné literatuře jako „Velká hra“ ovlivňovalo na mezinárodním poli celé blízkovýchodní a rovněž samotné íránské dějiny v 19. století. Vliv porevoluční Francie (a především Napoleonova císařství) na Írán i celkově na region Blízkého východu je však rovněž nezanedbatelný. Přestože v určité fázi Napoleon nakonec přenechal spojenectví s Íránem rivalovi z Velké Británie, docházelo do té doby k intenzivním diplomatickým a spojeneckým kontaktům. Francie se stala jednou z prvních evropských zemí, která v moderní éře dějin uzavřela písemně stvrzené spojenectví s Íránem. Tyto okolnosti jistě formovaly vztahy obou zemí i do budoucna.

Obnovení francouzsko-íránských diplomatických vztahů započalo již v letech 1795-1796 za vlády Direktorata. Tato práce si proto klade za cíl prozkoumat vztahy Francie ohraničené zhruba rokem 1795 a pádem prvního císařství v roce 1815 s tehdejší Íránem pod vládou formující se qádžárovské dynastie šáhů Áqá Mohammada a Fath 'Alí Šáha. Dále hledá odpověď na otázku, zda byly vztahy mezi Francií a Íránem výlučně diplomatického charakteru, nebo jestli byly motivovány i vojensky, obchodně nebo kulturně. Cílem bude především analyzovat jednotlivé diplomatické mise mířící z Francie do Íránu a pochopit jaké postavení měl Írán v Napoleonově zahraniční politice. Diplomacii konce 18. a počátku 19. století mezi evropskými a asijskými státy brzdily relativně zdlouhavé a z hlediska času ne příliš efektivní komunikace mezi aktéry, kteří oproti dnešnímu bleskovému přenosu informací byli odkázáni na velmi náročnou a

¹ V práci bude primárně operováno pojmem „Írán“, přestože v době, o níž práce pojednává, se užíval v mezinárodním prostředí pojem Persie nebo Perská říše. Pojmenování Írán je vhodnější, jednak s přihlédnutím k pramenům samotných íránských autorů, kteří o historickém státním útvaru hovoří jako o Íránu (کشور ایران), či starobylém / starověkém Íránu (ایران باستان, ایران از دیرباز) a jednak z důvodu etymologického, kdy slovo Persie je odvozeno od slova Párs / Fárs, což označuje území dnešní provincie na jihozápadě země, nikoli celé území Íránu jakožto státního útvaru.

nebezpečnou cestu svých vyslanců. Pokud neměla daná země u svého protějšku stále diplomatické zastoupení, tyto mise byly o to nebezpečnější a jejich výsledek často závisel na dalších těžko předvídatelných faktorech. Důležitým cílem bude rozebrat, jaké byly okolnosti uzavření Finkensteinské dohody mezi Francií a Íránem a jaký dopad na vztahy obou zemí měl Tylžský mír, uzavřený nedlouho poté mezi Francií a Ruskem, který šel do velké míry proti duchu Finkensteinské smlouvy. Závěrečnou výzkumnou otázkou bude, proč Napoleon neobnovil smlouvu o spolupráci s Fath 'Alí Šáhem v roce 1812 při tažení do Ruska, když na protiruském společném jmenovateli byly často formovány předchozí francouzsko-iránské diplomatické mise.

K dosažení uvedených cílů je nutné provést analýzu relevantních primárních i sekundárních písemných pramenů, které jsou dostupné v online archivech, na internetu ve formě článků nebo elektronických PDF publikací, případně v tištěné verzi v knihovnách nebo obchodech v ČR i zahraničí. Analytický přístup v diskusi s literaturou předpokládá následnou vlastní interpretaci prostudovaných zdrojů a naopak syntetický přístup ve stanovení nejdůležitějších faktorů vysvětlujících interakce mezi jednotlivými skupinami. Samotná literatura k tématům jako je Írán 18. a 19. století, vztahy Íránu a evropských zemí v 19. století, vztahy Íránu s Francií, případně vliv Francie na formování dějin a kultury Íránu bohužel není v českém prostředí příliš obsáhlá. Absence relevantní česky psané literatury, která by se hlouběji zabývala problematikou Íránu 19. století, je také jedním z důvodů výběru tohoto tématu. Navzdory výše vedenému konstatování lze i v českých odborných publikacích najít zmínku o francouzsko-iránských diplomatických aktivitách a spolupráci v oblasti vojenství, obchodu, aj. Velmi stručně přehledně popisuje Napoleonovu blízkovýchodní politiku a francouzsko-iránské aktivity E. Gombár (1999, s. 57-184). Předmětem zájmu P. Girgle (2009) v dizertační práci pojednávající o Íránu v mezinárodních vztazích 1798–1907 je soupeření Ruska a Velké Británie v rámci tzv. „Velké hry“². Obě tyto studie se zaměřují na Napoleona nejvíce v souvislosti s jeho převratnou expedicí do Egypta, ale velmi stručně zmiňují i francouzskou diplomatickou aktivitu na počátku 19. století.

Hlavní záběr rozboru pramenů mají cizojazyčné práce. Z primárních zdrojů především výpovědi pamětníků, memoáry diplomatů, vojenských představitelů, vědců, potažmo dalších osob, jež byly svědky tehdejší doby. Do této skupiny patří například Olivier (1801), Jaubert (1821, 1823), Malcolm (1829; 1861), Bourrienne (1885) a také Napoleonovy paměti. Ze sekundárních zdrojů je na prvním místě nutné jmenovat publikaci teheránského rodáka I. Aminiho, který emigroval do USA a později se usadil v Paříži. Jeho kniha *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations Under the First*

² „Velká hra“, v angličtině „The Great Game“, persky „بازی بزرگ“ je oficiálním termínem geopolitické mocenské hry mezi Velkou Británií a Ruskem o vliv v Íránu, Afghánistánu, a na územích střední a jižní Asie, odehrávající se především během 19. století. Francie byla krátce účastníkem „Velké hry“ právě během napoleonské éry. Po pádu prvního císařství a návratu Bourbonů k moci se Francie definitivně stáhla z účasti na tomto geopolitickém soupeření.

Empire (1999, anglický překlad), jež vyšla původně o čtyři roky dříve ve francouzštině, je vynikajícím přehledem Napoleonovy diplomacie s Íránem a v širším kontextu soupeření s Velkou Británií a Ruskem. Amini ve své práci mj. navazuje na É. Driaulta (1904), významného francouzského historika. Celkově jsou k dispozici i starší sekundární zdroje z 19. století, např. analýza Jaubertovy diplomatické mise do Íránu v letech 1805-6 od francouzského vědce E. F. Jomarda (1822), publikovaná jako článek v *European Magazine* nebo knižní vydání pojednávající o misi generála C.-M. de Gardana v letech 1807-1809 zpracované jeho synem A. de Gardanem (1865). Cenným příspěvkem je často citované dílo o blízkovýchodních diplomatických aktivitách J. C. Hurewitze (1956). Francouzské aktivity v raně qádžárovském Íránu jsou popsány také v jedné kapitole knihy M. Atkinové (1980). Napoleonskou stopu v souvislosti s „Velkou hrou“ zmiňuje P. Hopkirk (1990).

Tématem se zabývají současní badatelé z rozličných světových univerzit, jejichž zjištění publikovaná formou odborných článků jsou rovněž velmi vhodným vítaným doplněním teoretického základu pro analýzu tématu a také pro hledání dalších zdrojů často primárního charakteru. Takto zmiňme např. pojednání R. M. Savoryho (1972), E. J. Kolly (2007), D. Vinsona (2009) nebo Ö. Yilmaze (2014).

Studie netýkající se primárně francouzsko-iránských vztahů, nýbrž úzce Napoleona, Fath 'Alí Šáha nebo obecnými dějinami Francie a Íránu jsou potřebnou teoretickou základnou pro pochopení celkových historických souvislostí, případně doplněním vnitřního popisu osobností Napoleona, Fath 'Alí Šáha, jednotlivých velvyslanců nebo velitelů vojenských diplomatických misí. V tomto ohledu literatura nabízí široké spektrum titulů jak v českém jazyce, tak v jazycích cizích. Moderní dějiny Francie z období Velké francouzské revoluce a éry prvního císařství lze načíst z díla známého francouzského historika F. Fureta (2004) nebo české historičky D. Tinklové (2008). Osobnost Napoleona Bonaparta je zpracována v nepřeborném množství monografií, zde lze citovat klasické tituly od autorů J. V. Tarla (1950) a A. Z. Manfreda (1990). Detailnější informace o osobě Fath 'Alí Šáha lze čerpat z množství titulů k dějinám Íránu – v češtině je to především známá kniha M. Axworthyho (2014), v angličtině z novějších monografií např. H. Katouzian (2010) a A. Amanat (2017). Z početné ale hůře dostupné perskojazyčné literatury k dějinám Íránu lze citovat publikaci historiků H. Pirnia, A. E. Áštiání a L. Džavánmehří (1390/2011).

1. Francouzsko-iránské kontakty před nástupem Qádžárovců

Kontakty Íránu s Francií probíhaly už od dob raného středověku, kdy povědomí o Íránu čerpali Francouzi z latinských, biblických a starořeckých zdrojů. Během křížových výprav byly veškeré muslimské země včetně Íránu považovány za nepřátelské, ale následné destruktivní mongolské nájezdy vedly k obrodě vztahů mezi Západem a Východem, přičemž Francie patřila v tomto ohledu mezi evropské lídry, kteří se o to snažili prostřednictvím vysílání křesťanských misíí. Církevní centra byla v Íránu díky misíím budována za vlády Ílchánů např. ve městech Soltánije, Tabríz, Maragha nebo Tbilisi. Katoličtí misionáři řádu kapucínů se úspěšně usadili v Íránu, rozvíjeli francouzsko-iránské vztahy a sloužili jako informační centrum pro evropské cestovatele, diplomaty a obchodníky.³

Na počátku 17. století došlo k rozvoji oficiálních vztahů mezi Íránem a Francií, která se kromě dosavadních vztahů s Osmanskou říší snažila vyhledávat vztahy také s dalšími říšemi islámské části světa. Úsilí Francouzů cílilo na vztah s bohatou, kultivovanou a lidnatou říší s postavením regionální velmoci, výhodně strategicky umístěné k propojení do Indie. Za vlády nejvýznamnějšího safijovského šáha Abbáse I. Velikého se v roce 1610 dostal z Paříže do Esfahánu francouzský mnich Saint Just, který šáha zpravil o velikosti francouzského krále Jindřicha IV. a přesvědčoval jej o výhodnosti formování francouzsko-iránských vztahů. Šáh Abbás I. měl zájem o navazování diplomatických kontaktů s evropskými zeměmi a na Saint Justovy návrhy reagoval pozitivně. Kvůli vraždě francouzského krále však byly tyto aktivity pozastaveny, ale další pokusy o vytvoření dlouhodobých vztahů pokračovaly až do počátku 18. století, kdy safijovský šáh Soltán Hosejn vyslal do Paříže prakticky prvního stálého velvyslance Mohammada Rezá Bega, jenž dorazil do Francie na sklonku vlády Ludvíka XIV. Jeho

³ YILMAZ, Ö. Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806, s. 69.

posláním bylo rozvíjet kulturní, náboženské, obchodní a vojenské vztahy, protože Írán potřeboval pomoc v boji proti pirátům v Perském zálivu, ať už personálně nebo dodáním moderních zbraní. Ludvík XIV. stál o rozvoj vztahů s Íránem, a tak poslal do Esfahánu diplomatickou misi vedenou velvyslancem Jean-Baptiste Fabrem. Ten však po strastiplné cestě onemocněl a roku 1706 zemřel v Jerevanu. Velení výpravy převzala Fabrova milenkyně Marie Petit, ale její neznalost diplomacie vedla k neúspěchu. Následně byl vyslán do Íránu velvyslanec Pierre-Victor Michel, kterému se povedlo roku 1708 uzavřít s Íránci oficiální smlouvu.⁴ Přes její výhodnost Francouzi otáleli s ratifikací, a tak se roku 1714 Mohammad Rezá Beg vydal do Paříže, aby navázal na rok 1708 a vyjednal novější smlouvu. Velvyslanec byl slavnostně přijat a v roce 1715 došlo k uzavření nové obchodní smlouvy.⁵

Poté však byly jakékoliv kontakty přerušeny, protože safíjovský Írán zabředl do série těžkých politických krizí, počínaje afghánskou okupací mezi lety 1719-1729, následně obdobím vyčerpávajících válečných tažení Nádera Šáha Afšára a zcela destabilizovanou zemí, těžce zkoušenou dlouhou občanskou válkou po Náderově smrti v roce 1747, konče. Období jisté stabilizace se dostavilo zhruba v polovině 90. let, kdy Áqá Mohammad Chán Qádžár odstranil zbývající soupeře v boji o moc, následně přijal titul šáha a založil tak vládnoucí dynastii Qádžárovců. Po jeho brzké smrti převzal očiž vládu Fath 'Alí Šáh Qádžár, po jehož nástupu započalo období zvýšeného diplomatického kontaktu se západními velmocemi, tedy i s revoluční Francií, která se vytvořením tzv. Direktorie v listopadu 1795 snažila o politické uklidnění po bouřlivém období jakobínské diktatury.

⁴ POURARIAN, F.; BADR, P. N. *Ontology of Iranian-French Cultural Relations: With an Emphasis on Contemporary Iranian History Prior to the Islamic Revolution*, s. 21; LAUZON, M. „In the Name of the Princesses of France”: Marie Petit and the 1706 French Diplomatic Mission to Safavid Iran, s. 341-346; 351-355.

⁵ YILMAZ, Ö. *Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806*, s. 69; VINSON, D. *NAPOLÉON EN PERSE: GENÈSE, PERSPECTIVES CULTURELLES ET LITTÉRAIRES DE LA MISSION GARDANE (1807-1809)*, s. 878.

2. Vzájemné vztahy Francie a Íránu v letech 1795–1804

Teprve v roce 1796 byly po velmi dlouhé době obnoveny diplomatické kontakty mezi oběma zeměmi. K oživení vztahů a vzájemnému sbližování napomohly jejich společné zájmy. Francie byla nepřítelem jak Ruska, tak Velké Británie a Írán byl přitom s Ruskem ve válečném stavu a ambice britského koloniálního impéria v něm mohly vzbuzovat obavy. Proto Direktorium v roce 1795 vyslalo do Íránu dva přírodovědce, kteří se pod krytím vědecké mise pokoušeli s Áqá Mohammadem vyjednat vytvoření budoucí aliance proti Rusku.⁶

Zvýšený zájem Francouzů o Írán potvrzený onou misí z let 1795-1796 a pozdější Napoleonova expedice do Egypta, vyburcovaly Brity k větší aktivitě. Mladý, ale schopný vyjednávač John Malcolm v čele mise Britské Východoindické společnosti uzavřel s velkovezírem Hádží Ebráhímem⁷ obchodní a politickou smlouvu v lednu 1801.⁸ Blízkovýchodní politika Francie v éře konzulátu mezi lety 1801-1804 se především soustředila na zlepšení vztahů s Tureckem, které vyvrcholilo Pařížským mírem z roku 1802 a Napoleonovým zvýšeným zájmem o sbližování s Íránem. Francouzská vláda věřila, že Rusko se dříve nebo později přidá k Británii do protifrancouzské koalice.⁹ Írán, který během rusko-perské války nutně potřeboval v boji s Ruskem pomoc jakékoli evropské mocnosti, se během roku 1804 obrátil na Brity, a to na základě smlouvy z roku 1801. Když se však Britové poprvé (a ne naposledy) rozhodli odmítnout žádost o pomoc, francouzsko-iránské diplomatické kontakty nabyly na intenzitě.

⁶ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. xvii-xviii.

⁷ Hádží Ebráhím E'temád-al-Doula (1755-1801) byl iránský státník a diplomat. Byl guvernérem Širázu za vlády dynastie Zandovců, poté sloužil jako velkovezír za prvních qádžárovských šáhů.

⁸ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 42.

⁹ *Ibid.*, s. 48.

2.1 Francouzsko-iránské vztahy za vlády Direktoría

Francie se nacházela v mimořádně výbušném období své historie. Revoluce roku 1789 svrhla rojalistický režim a v září 1792 po vyhlášení republiky vznikl Konvent jakožto nejvyšší zákonodárný a výkonný orgán. Během Konventu Girondy a následně Konventu Hory, při němž došlo k období tzv. jakobínské diktatury, se Francie utápěla v krvi poprav a zabíjení. Thermidorský převrat z 27. - 28. července 1794, během něhož byl odstaven od moci Maximilien de Robespierre a jeho jakobínská klika, přinesl podmínky pro obrat situace v zemi. 22. srpna 1795 Thermidorský konvent odhlasoval přijetí nové ústavy, „která měla postavit republiku na pevný základ a garantovat svobody, vydobyté Francouzskou revolucí.“¹⁰ 26. října 1795 se Konvent po 3 letech své existence rozpustil a od 3. listopadu 1795 byla výkonná moc v rukách pětičlenného Direktoría, jež bylo jmenováno Radou starších (horní sněmovna) z 50 kandidátů navržených Radou pěti set (dolní sněmovna). Zákonodárná moc se nově rozdělila do dvou sněmoven, což byla ústavní pojistka proti návratu diktatury, nastolené v jednokomorovém parlamentu.¹¹

Írán se nacházel v podobně dramatické dějinné fázi. Áqá Mohammadu Chánovi Qádžárovi se totiž podařilo rok předtím definitivně porazit svého největšího konkurenta v boji o ovládnutí Íránu, zandovského šáha Lotf Alí Chána, a v roce 1795 se mohl soustředit na tažení na Kavkaz, po němž z velké části obnovil říši z doby Safíjovské dynastie (s výjimkou afghánských provincií a Chorásánu). Na jaře 1796 se po vzoru Nádera Šáha nechal na Moghánské pláni korunovat šáhem a následně se vydal do Mašhadu pod záminkou náboženské pouti zpacifikovat Šáhrocha, formálního vládce Chorásánu, a obrat ho o klenoty Moghalů, které přivezl do Íránu jeho děd Náder Šáh Afšár.¹²

2.1.1 Mise Bruguière a Olivier

Do éry 90. let 18. století spadá blízkovýchodní mise dvou francouzských přírodovědců, která má v historii vztahů Francie a Íránu své zvláštní místo. Hlavními protagonisty vědecko-diplomatické mise byli Jean-Guillaume Bruguière¹³ a Guillaume-Antoine Olivier.¹⁴ Oba zoologové se však ocitli na Blízkém východě daleko dříve, než ve Francii skončil jakobínský teror a Konvent předal vládu Direktoriu. Během 70. let 18. století se

¹⁰ TINKOVÁ, D. *Francouzská revoluce*, s. 238.

¹¹ *Ibid.*, s. 236-237.

¹² AXWORTHY, M. *Dějiny Íránu: Říše ducha - od Zarathuštry po současnost*, s. 131-132.

¹³ Jean-Guillaume Bruguière (1749-1798) byl francouzský vědec, v roce 1770 získal v Montpellier doktorát z medicíny, ale nikdy neordinoval a později šel studovat do Paříže přírodní vědy. Jako zoolog se účastnil řady významných zahraničních výzkumných misí.

¹⁴ Guillaume-Antoine Olivier (1756-1814) byl francouzský vědec, doktorát z medicíny získal v Montpellier roku 1776. Z finančních důvodů byl nucen se medicínou živit, později se však začal věnovat zoologii a anatomii a proslavil se na půdě Institut de France.

v Montpellier spřátelili s Pierre Broussonetem,¹⁵ později členem Konventu za vlivnou stranu Girond, pro něhož bylo zřejmě snadné získat pro své přátele povolení ministra vnitra Jean-Marie Rolanda k vědeckému výjezdu na Blízký východ.¹⁶ Cíl jejich cesty byl zpočátku definován poněkud vágně a nejasně. Měli za úkol odjet do Osmanské říše a bezprostředně sousedících oblastí a podniknout vědecké bádání a celkově monitorovat tamější situaci kvůli eventuálním obchodním aktivitám. Bruguière i Olivier byli v té době již uznávanými přírodovědci, ale s oblastí Blízkého východu neměli přímou zkušenost. Jejich pověření vést tuto misi s ohledem na existenci vhodnějších kandidátů z francouzských velvyslanectví v zemích Blízkého východu bylo celkem překvapující, ale jak poznamenává P. Bernard, za volbou Oliviera s Bruguièrem mohly být v pozadí politické důvody, vzhledem k jejich kontaktům v citlivém revolučním období.¹⁷

V každém případě v listopadu 1792 opustili Paříž a 22. dubna 1793 vypluli z Francie směrem do Konstantinopole, kam dorazili o měsíc později. Mezitím ale došlo ve Francii k politickým změnám, které měly dopad na vedení francouzského velvyslanectví, a bylo tedy třeba čekat na nejnovější instrukce, jež měl přivést nově jmenovaný velvyslanec Marie Louis Descorches. Ten však neobdržel od osmanských úřadů agrément a bez statusu velvyslance nemohl členům mise zajistit doklady pro vstup do Baghdádu a Íránu.¹⁸ Po půl roce čekání se Bruguière a Olivier rozhodli využít čas vědeckým zkoumáním, a tak se vydali po tureckém pobřeží směrem do východního Středomoří, kde navštívili některé z řeckých středomořských ostrovů. Zde se věnovali kromě jiného konchologickému výzkumu, tedy studiu schránek měkkýšů. Poté pokračovali půlroční návštěvou Egypta, z něhož se na pokyn francouzského velvyslanectví vrátili do Konstantinopole až v dubnu 1795.¹⁹

Francouzi, sledující mezitím pozorně rusko-iránský konflikt o ovládnutí Gruzie, na něj hbitě zareagovali. Nově jmenovaný a Osmanskou říší i uznáný velvyslanec Raymond de Verninac Saint-Maur dle příkazu Direktoría instruoval Bruguièra a Oliviera, aby se pod rouškou rozšiřující vědecké expedice přesunuli z Turecka do Íránu a pokusili se navázat bližší vztahy s vládou Áqá Mohammada Chána Qádžára. Prostřednictvím instrukcí z 30. srpna 1795 na ně Verninac apeloval, aby se snažili přitáhnout pozornost Áqá Mohammada k Evropě a varovat ho, že Rusko prahne jak po Osmanské tak po Perské říši. V instrukcích, které následovaly 3. ledna a 26. dubna 1796, měli Francouzi již zcela

¹⁵ Pierre Marie Auguste Broussonet (1761-1807) byl francouzský vědec, v roce 1779 obdržel doktorát z medicíny, ale proslavil se především v botanice, vydal řadu vědeckých publikací, vedl botanickou zahradu v Montpellier a byly po něm pojmenovány rostliny rodu Broussonetia (Papírovník).

¹⁶ TILLIER, S.; MORDAN, P. The Conchological Collections of Bruguière and Olivier from the Ottoman Empire (1792-1798).

¹⁷ BERNARD, P.; OLIVIER, G. A. Le voyage dans l'Empire othoman, l'Égypte et la Perse de Guillaume-Antoine Olivier, naturaliste et envoyé de la République (1792-1798), s. 1162.

¹⁸ Ibid., s. 1164.

¹⁹ TILLIER, S.; MORDAN, P. The Conchological Collections of Bruguière and Olivier from the Ottoman Empire (1792-1798).

jednoznačné pokyny přesvědčit Íránce, že Direktorium chce Rusy dostat na kolena a ve společné koalici s Tureckem a Švédskem zamezí Rusku v expanzivní politice. Zvláštní důraz měli vyslanci klást právě na Gruzii, kterou by Írán neměl nechat napospas Rusku.²⁰

Vybaveni instrukcemi od Verninaca, vyrazili Bruguière a Olivier na jaře 1795 z Konstantinopole do Íránu. Vinou komplikací a složitostí na své cestě v Levantě přijeli do Baghdádu až 25. dubna následujícího roku 1796, odkud 18. května pokračovali do Íránu. Když 2. července dorazili do Teheránu, byl Áqá Mohammad Šáh ještě na výpravě v Chorásánu. Z tohoto důvodu byli Francouzi přijati k diplomatickým jednáním až po jeho návratu 20. září.²¹ Pověření zahájit rozhovory dostal velkovezír Hádží Ebráhím E'temád-al-Doula, velmi ostřílený diplomat, ale zároveň bezskrupulózní vychytralý oportunist. Jako úředník sloužil několika vládcům dynastie Zandovců, přičemž během vlády posledního zandovského šáha Lotf Alí Chána Hádží Ebráhím v roli velitele Šírázu zradil svého pána, když ho po jedné z vojenských výprav odmítl vpustit zpět do města a později vydal Šíráz právě Áqá Mohammadovi.²² Ten z Hádží Ebrahíma během své vlády udělal velkovezíra, ale nikdy mu skutečně nedůvěřoval a varoval před ním i svého synovce, pozdějšího šáha Fath 'Alího, aby si dával pozor na sluhu, který už jednou zradil svého pána.²³

Z diplomatických jednání Francouzů v Íránu nevzešel žádný uspokojivý resultát. Snad to bylo dáno do jisté míry faktem, že Olivier a Bruguière nebyli kariérní diplomaté a neměli zkušenosti s diplomatickými rozhovory, tím spíš s politikem kalibru velkovezíra Hádží Ebrahíma. Ten zřejmě poznal, že jejich posláni nemá smysluplný obsah, a přestože se kromě jiného snažili oprášit francouzsko-iránské smlouvy z dob Ludvíka XIV. a safíjovského šáha Soltána Hosejna, odmítl vést seriózní jednání. Místo toho se Hádží Ebráhím uchýlil k prázdným frázím typu „s Boží pomocí se budeme snažit pokládat základy vzájemného porozumění“ nebo „jsme si jistí, že budete konat podobně a díky vzájemné harmonii, prohlubování přátelství, výměně velvyslanců a udržované korespondenci zůstanou v našich vztazích otevřené dveře vzájemného souladu a jednoty.“²⁴

Jistě je možno vést polemiku také o tom, jak šťastně nebo nešťastně byla načasována návštěva delegace na teheránském dvoře. Na druhou stranu Íránci mohli projevit větší míru prozřetelnosti, a to ve vlastním zájmu. Pokud by z této francouzské mise vytěžili daleko víc než jen zdvořilostní fráze, mohly být už roku 1796 položeny reálné základy dále se rozvíjejících úzkých diplomatických vztahů Francie a Íránu, což by Fath 'Alí Šáh za několik málo let během první rusko-perské války jistě ocenil.

²⁰ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 6.

²¹ TILLIER, S.; MORDAN, P. *The Conchological Collections of Bruguière and Olivier from the Ottoman Empire (1792-1798)*.

²² PIRNIA, H; ÁŠTIÁNÍ, A. E.; DŽAVÁNMEHRÍ, L. *Tárich-e kámel-e Írán*, s. 897.

²³ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 6.

²⁴ *Ibid.*, s. 7.

Francouzská výprava svou misi v Íránu brala podle všeho poměrně vážně a sám Olivier považoval svůj úkol za prestižní záležitost, jak stručně naznačuje v rozsáhlé monografii popisující cestu po Blízkém východě, kterou vydal po svém návratu do Evropy: „Několikaměsíční pobyt u (šáhova) dvora za účelem splnění poslání nejvyšší důležitosti mi poskytl příležitost podrobného pozorování, studovat obyčejné lidi a sbírat zajímavé materiály k historii občanských válek, které pustošily tuto říši od smrti Nádera Šáha.“²⁵ Z téměř nulových politických výsledků jeho snažení vyplývá, že navzdory avizované důležitosti diplomatického úkolu doplněného o vědecké poznávání jakožto nadstavbové části, zaznamenala mise své úspěchy právě v nadstavbě. Na poli vědy a výzkumu totiž došlo k mnoha zajímavým poznatkům. Vzhledem k vědeckému zaměření obou badatelů byl klíčový sběr cenných exemplářů rostlin a živočichů. Po odjezdu z Teheránu navštívili Francouzi ještě krátce Qom a Esfahán a nakonec se z Kermánšáhu v prosinci 1796 vydali zpět do Francie. Bruguière sice vlivem dlouhodobě podlomeného zdraví zemřel 3. října 1798 na zpáteční cestě v italské Anconě, Olivier však dokázal v prosinci 1798 přivést sesbírané exempláře zpět do vlasti. Kolekci dominuje téměř sto druhů suchozemských a sladkovodních měkkýšů. Dodnes jsou tyto dovezené exempláře k vidění v *Museum National d'Histoire Naturelle* v Paříži.²⁶

Zaměření mise Bruguièra a Oliviera nebylo jen čistě přírodovědné. V Kermánšáhu Olivier jako první Evropan vytvořil perokresbou jednoduchý náčrtek skalních reliéfů Taq-e Bostán z období Sásánovské říše. Následně jako vůbec první cestovatelé popsali cestu z Hamadánu do Teheránu a jako první Evropané se pokusili vylézt na nejvyšší íránskou horu Damávand, což však kvůli nedostatku fyzických sil nevyšlo. Kromě monografie o fyzické, sociální a ekonomické geografii zanechal Olivier rovněž pojednání o dějinách Íránu od vlády šáha Soltána Hosejna až po nástup Fath 'Alí Šáha na trůn. Obsáhlé dílo, jehož poslední díl vyšel v roce 1807, zdůrazňuje strategický zájem, který Francie Íránu připisovala, protože Napoleon v něm viděl možného spojence proti Rusku na Kavkaze a také výchozí místo k invazi do Indie proti Britům.²⁷ Výstup z šestileté diplomaticko-výzkumné mise Bruguière-Olivier se dotýká široké škály přírodních, humanitních a technických věd, nemalou měrou obohatil zejména botaniku a zoologii, a dále i antropologii, politiku, historii, umění a architekturu a další vědní obory.

2.1.2 Nástup Fath 'Alí Šáha na trůn

²⁵ OLIVIER, G. A. *Travels in The Ottoman Empire, Egypt and Persia, undertaken by order the Government of France, during the first six years of the republic*, s. xx. Kromě této zmínky samozřejmě nejsou v knize uvedeny žádné další podrobnosti k diplomatické misi, která podléhala svým obsahem diplomatickému utajení (pozn. autora).

²⁶ TILLIER, S.; MORDAN, P. *The Conchological Collections of Bruguière and Olivier from the Ottoman Empire (1792-1798)*.

²⁷ BERNARD, P.; OLIVIER, G. A. *Le voyage dans l'Empire othoman, l'Égypte et la Perse de Guillaume-Antoine Olivier, naturaliste et envoyé de la République (1792-1798)*, s. 1189-1202.

Obnovená diplomatická jednání mezi Francouzi a Íránci probíhala v hektické době. V případě Íránu se toto časové vymezení dá označit za vrcholnou fázi sjednocování říše, zdevastované táhlou vnitřní krizí plynoucí z dlouhotrvající občanské války. Po odjezdu francouzské mise ze země to netrvalo příliš dlouho a panovník Íránu se opět změnil. Zakladatel vládnoucí Qádžárovské dynastie a její první šáh Áqá Mohammad doplatil na svou abnormální krutost v kombinaci se vznětlivostí. Během svého opětovného tažení na Kavkaz zjara 1797 se z jakéhosi malicherného důvodu se rozčílil na své tři služebníky a oznámil jim, že je nechá druhý den popravit. Šáhovi sluhové znali povahu svého pána a věděli, že svoji výhrůžku splní. A protože je Áqá Mohammad nechal na svobodě, měli šanci se jej zbavit. A tak během noci na 16. června 1797 sluhové v královském stanu svého pána zabili ve spánku.²⁸

Někdy v letech 1747-1748 byl Áqá Mohammad v rámci bojů o moc po smrti Nádera Šáha Afšára ve svých přibližně šesti letech vykastrován na příkaz jednoho z Náderových synovců, Alí Qolí Chána, později šáha Ádela.²⁹ Z tohoto důvodu nemohl mít vlastní potomky, a proto připravoval pozici následníka trůnu pro Bábá Chána Qádžára, syna svého bratra Hosejn Qolí Chána. Jakmile se Bábá Chán dozvěděl o strýcově smrti, vyrazil do Teheránu, aby se přihlásil o svá práva na uvolněné místo šáha Íránu. 13. srpna 1797 se Bábá Chán v Teheránu ujal vlády jako Fath 'Alí Šáh, oficiální korunovace však proběhla až v březnu 1798, v poslední den islámského měsíce ramadánu, na nějž připadá islámský náboženský svátek *eid-e fetr*.³⁰

Rovněž nový šáh toužil po obnovení slavné říše, kterou byl Írán za vlády Safíjovců. Miloval velkolepé opulentní akce, rád dával na odiv okázalost svého dvora, stejně jako oslnivou nádheru svých šperků, s kterými se rád nechával portrétovat. Velké zalíbení měl též v literatuře a v obzvlášť v poezii, kterou se sám snažil psát. Oduševnělý šáh byl sice umělecky založen, ale v případě pocitu ohrožení nebo zlosti byl schopen i krutých nemilosrdných rozhodnutí. V porovnání s předchozími panovníky Íránu se však o něm nedá říci, že by to byl prototyp krutovládců na rozdíl od svého strýce Áqá Mohammada. Navzdory svým bohulibým zálibám musel Fath 'Alí Šáh čelit hlavně politickým těžkostem své doby. Írán procházel procesem modernizace, kterou mu přinášel především bezprecedentně intenzivní kontakt s evropskými státy.³¹ Geografická poloha Íránu byla důvodem zvýšeného diplomatického zájmu ostatních zemí, nicméně tyto tendence mohly být pro Írán i zdrojem potenciálního nebezpečí v podobě určité ztráty nezávislosti, což si íránský vladař jistě uvědomoval. Příklady koloniální rozpínivosti evropských mocností byly kolem roku 1800 k dispozici v hojném počtu.

²⁸ PIRNIA, H; ÁŠTIÁNÍ, A. E.; DŽAVÁNMEHRÍ, L. *Táríh-e kámel-e Írán*, s. 908-909.

²⁹ AXWORTHY, M. *Dějiny Íránu: Říše ducha - od Zarathuštry po současnost*, s. 130.

³⁰ PIRNIA, H; ÁŠTIÁNÍ, A. E.; DŽAVÁNMEHRÍ, L. *Táríh-e kámel-e Írán*, s. 909.

³¹ KATOUZIAN, H. *The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran*, s. 141.

Na domácí scéně byl šestadvacetiletý Fath 'Alí nucen získat si respekt svého okolí a upevňovat si nově získanou pozici, ať už ho ohrožovala různá povstání v zemi nebo členové jeho vlastní rodiny, kteří si nárokovali místo panovníka. Povstání proti iránským vládcům v historii obvykle probíhala v periferních provinciích říše. V roce 1798 takto musel Fath 'Alí Šáh potlačit v Ázerbájdžánu povstání Sádeqa Chána z kmene Šaqáqí, původně jednoho z vojevůdců šáhova zavražděného strýce, který po smrti Áqá Mohammada ovládnul území na Kavkaze a ohrožoval ze severu i Fath 'Alího. Další povstání proběhlo v Chorásánu a vedl ho nespokojený Šáhrochův syn Náder Mirzá Afšár. I s ním si nový šáh poradil a po opakované vzpouře jej nakonec v roce 1803 popravil, přestože se Náder Mirzá stal mezitím šáhovým zetěm. V šáhově vlastní rodině kladl odpor strýc Alí Qolí Chán, rovněž si nárokuje trůn říše, a šáhův mladší bratr Hosejn Qolí Chán, toho času guvernér provincie Fárs. Ve výsledku byli oba oslepeni a uvrženi do domácího vězení.³² Zvláštní případ představoval již zmiňovaný velkovezír Hádží Ebráhím E'temád al-Doula. Jeho schopnosti Fath 'Alí Šáh využil ještě při diplomatických jednáních s Angličany v roce 1801, až poté jej obvinil ze zrady a taktéž popravil. Politická likvidace prvního vezíra nastupujícím šáhem se během vlády dalších Qádžárovců ještě zopakovala.³³

V zahraniční politice stál nový šáh před dlouhodobou komplikovanou krizí vztahů s Ruskem, která měla své kořeny v předchozím období vlády jeho strýce Áqá Mohammada. Ten při sjednocování Íránu musel reagovat i na situaci v oblasti dnešního Kavkazu, který byl dlouhé roky předtím, minimálně od dob Esmá'íla I., zakladatele Safíjovské říše, součástí Íránu. Po smrti Nádera Šáha v roce 1747 se ale velká říše rozpadla a některé provincie přešly pod správu autonomních vládců. Áqá Mohammadovi se však podařilo ztracené provincie dobýt zpět. Nejdřív získal oblasti dnešní Arménie a Ázerbájdžánu, oblast střední Gruzie však kladla tužší odpor. Králi Erekli, neboli Heraclius II., tam vládl po Náderově smrti zcela autonomně a navíc roku 1783 uzavřel s ruskou carevnou Kateřinou II. smlouvu o ochraně jednak z důvodu kulturní blízkosti Gruzie a Ruska a jednak právě proto, aby se již nevrátila iránská nadvláda. Áqá Mohammad se však odhodlal k nelítostnému tažení, které vyvrcholilo (pro něho) úspěšnou bitvou u Krtsanisi v září 1795. Erekli, vědom si ruské opory v zádech, otálel s přistoupením na nevýhodnou mírovou smlouvu předloženou ze strany dobyvatele. To však zafungovalo jako rozbuška pro Áqá Mohammada. Hlavní město Tbilisi bylo vyplněno, mnoho obyvatel pobito a na 15 000 žen a dětí bylo odvečeno do zajetí.³⁴

Heraclius II. tak zřejmě až příliš přecenil svižnost ruské vojenské pomoci a zároveň se nedomníval, že by se qádžárovské vojsko skutečně odhodlalo k tak razantnímu

³² PIRNIA, H; ÁŠTIÁNÍ, A. E.; DŽAVÁNMEHRÍ, L. *Tárich-e kámel-e Írán*, s. 909-913.

³³ AMANAT, A. *Iran: A Modern History*, s. 181.

³⁴ *Ibid.*, s. 167-169; PIRNIA, H; ÁŠTIÁNÍ, A. E.; DŽAVÁNMEHRÍ, L. *Tárich-e kámel-e Írán*, s. 907-908.

útočku na Gruzii. Carevna Kateřina II. sice v reakci na Erekliho porážku poslala Gruzii na pomoc vojsko, následkem čehož se Áqá Mohammad stáhnul zpět na jih, jenže v roce 1796 zemřela a nový car Pavel I. tuto vojenskou intervenci pod vedením hraběte Zubova odvolal a vojáky stáhnul zpět do Ruska.³⁵ Tato šťastná okolnost tak Qádžárovcům vrátila zpět ztracené území na Kavkaze, ale Fath 'Alí Šáhovi toto později přineslo vleklý konflikt s Ruskem, vrcholící ve dvou tzv. rusko-perských válkách a definitivní ztrátu kavkazských provincií na základě Golestánského míru z roku 1813 a Torkmančajského míru z roku 1829.

2.1.3 Napoleonovo tažení do Egypta a Sýrie

Thermidorský převrat a období vlády Direktoria nepřineslo Francii toužebné uklidnění, naopak nespokojenost obyvatelstva s aktuální situací rapidně rostla. V této fázi dějin rostl význam generála Napoleona Bonaparta. Hrdina od Toulonu, velitel úspěšného potlačení rojalistického povstání v Paříži z roku 1795 a strůjce vítězného tažení do Itálie si získal svými činy velké renomé a na domácí politické scéně se stal jednou z nejpopulárnějších osobností. Po úspěšné italské misi završené mírem z Campo Formio, jenž generál Bonaparte uzavřel s rakouským vyslancem hrabětem Ludwigem Cobenzlem 18. října 1797, zakopala Francie po pěti letech válečnou sekýru s Rakouskem. Na mezinárodní scéně tak Francii zůstal jediný vážný soupeř... Napoleon byl přesvědčen, že pokud má Francie v rámci mocenského uspořádání v Evropě dosáhnout role hegemonu, je potřeba eliminovat tohoto největšího a dosud nezkraceného protivníka – Anglii.³⁶ Plány na její pokoření Napoleon pečlivě sprádal již od léta 1797.³⁷ Anglie byla Francouzům rovnocenným soupeřem. Navíc se svou úctyhodnou flotilou byla na moři supervelmocí, což s úspěchem využívala jak v mezinárodním obchodě, tak v koloniální válce, kterou s Francií vedla v zámořských oblastech. Poslední pokus Francouzů o intervenci na britské ostrovy nevyšel v roce 1796, když divizní generál Lazare Hoche ve velmi těžkých povětrnostních podmínkách vinou nedostatečné připravenosti své flotily nezvládl vyloďení v Irsku.³⁸ Z těchto důvodů byla zavrhnuta myšlenka na další invazi do Anglie a Napoleon promýšlel možnost utkat se s Anglií na jiném území, které bude pro její eliminaci stejně účinné. I když to bylo riskantní a dobrodružné, prosazoval za tímto účelem podniknout invazi do Egypta. Již v srpnu 1797 naléhal v dopise Direktoriu: „Je nedaleko doba, kdy si uvědomíme, že ke skutečnému rozdrčení Anglie je třeba zmocnit se Egypta.“³⁹ Podpořen Talleyrandem,⁴⁰ kterému se představa vytvoření kolonie v Egyptě

³⁵ ESKANDARI-QAJAR, M. M. *Between Scylla and Charybdis: policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia*, s. 30.

³⁶ V literatuře se často uvádí Anglie, i když šlo spíše o Velkou Británii, která vznikla v roce 1707 spojením Anglie, Skotska a Walesu. V roce 1801 pak bylo k Velké Británii připojeno ještě Irsko – pozn. autora.

³⁷ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 152-153.

³⁸ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 281-285.

³⁹ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 163.

⁴⁰ Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838) byl diplomat a dlouholetý ministr zahraničí.

taktéž zamlouvala, přesvědčil Direktorium ke schválení mise. 5. března 1798 byl Napoleon jmenován vrchním velitelem tažení.⁴¹

Egyptská mise byla v Napoleonově kariéře výjimečným tažením. Předně to byla jeho jediná aktivita v Orientu,⁴² které se osobně zúčastnil. Přitom okouzlení a fascinace Orientem v Napoleonovi vzplály již v mládí. Jeho vzdělání v historii starověkých Peršanů, Řeků, Skythů, Egyptanů, Kartáginců a Asyřanů jsou v literatuře doloženy, stejně jako jeho obdiv k úspěšným tažením Alexandra Velikého nebo Julia Caesara.⁴³ V jednom z rozhovorů s Bourriennem⁴⁴ srovnával velikost Julia Caesara a Alexandra Velikého: „Alexandra řadím na první místo, i když též obdivuji Caesarovo africké tažení.“⁴⁵ Již samotná cesta z Francie do Egypta byla nebezpečná. Silná britská flotila admirála Nelsona brázdila Středomoří s cílem Francouze dostihnout a zlikvidovat. Napoleonovi se však kombinací chytrosti a štěstí podařilo v noci na 2. července 1798 dosáhnout bez újmy egyptských břehů a pak již velmi rychle ovládl situaci v Egyptě.⁴⁶

Britská správa v Indii s obavami monitorovala situaci, zvláště když Napoleon kontaktoval majsúrského sultána z jižní Indie s nabídkou společného protibritského postupu, navíc afghánský král Zamán Šáh Durrání začal ze severu ohrožovat Indii a Britové se obávali další Napoleonovy aktivity tentokrát ve spolupráci s Afghánci. Proto byl bombajský guvernér Jonathan Duncan instruován, aby začal obnovovat a upevňovat vztahy s Íránem s výhledem na možnost uzavření britsko-íránské smlouvy, která by zamezila francouzskému postupu přes území Perské říše.⁴⁷

Napoleon se mezitím ubíral v myšlenkách k dalšímu postupu směrem do Levanty a na Střední východ. Akci uspořádal osmanský sultán, když vyhlásil Francouzům válku a vyslal proti nim svou armádu. Napoleon proti němu vyrazil z Egypta do Sýrie a ve svém tažení se dostal až k pevnosti Akkon (francouzsky Saint-Jean d'Acree), ale ani po dvouměsíčním oblehání se mu nepodařilo pevnost dobýt a musel se stáhnout zpět.⁴⁸ Než došlo k tomuto fiasku, měl již dopředu promyšleny další tahy na vojenské šachovnici. Ve hře bylo patrně opravdu dosažení Britské Indie přes Střední východ a právě tehdy již byl Napoleon v kontaktu s Fath 'Alí Šáhem. Prostřednictvím agentů se ujistil, že šáh nechá Francouze vybudovat v Íránu síť vojenských stanovišť, pokud mu bude předem zaplácena domluvená částka. S třicetitisícovou armádou by se pak vydal přes irácké pouště a

⁴¹ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 57-58.

⁴² Orient ve smyslu oblastí na východ od Evropy, široce vymezené územím od Egypta po Indii.

⁴³ KOLLA, E. Not So Criminal: New Understandings of Napoléon's Foreign Policy in the East, s. 177.

⁴⁴ Louis Antoine Fauvelet de Bourrienne (1769-1834) byl šlechtic, politik, osobní sekretář Napoleona. Sepsal Napoleonovy paměti.

⁴⁵ BOURRIENNE, L. A. F. de. *Memoirs of Napoleon Bonaparte, Vol. I.*, s. 382-383.

⁴⁶ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 60.

⁴⁷ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 35

⁴⁸ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 66. Akkon, též Akko, Akka, Akra dnes leží v sev. Izraeli (pozn. autora).

překročením Eufratu by se dostal do Íránu, přičemž na správu Egypta by dle Napoleona postačila patnáctitisícová posádka.⁴⁹

Neúspěch v Sýrii však zamezil všem jeho plánům na další postup. Později na ostrově Svatá Helena Napoleon ve svých memoárech přemítal „nad nepředvídatelností historie, kdyby se situace v Akkonu vyvíjela jinak, dostal by se do Konstantinopole, Indie a změnil by tvář světa.“⁵⁰ Nicméně 14. června 1799 se francouzská armáda vrátila ze Sýrie do Egypta a Napoleon se z novin dozvěděl o dramatické situaci v Evropě. Státy koalice obnovily válku proti Francii, Direktorium přišlo o dobytá území v Itálii a hrozil ruský vpád do Francie. V tu ránu bylo rozhodnuto o návratu generála Bonaparta do Francie. Vrchní velení armády v dobré kondici převzal generál Jean-Baptiste Kléber a Napoleon v utajení vyrazil na čtyřech lodích do Francie.⁵¹ Jak známo, egyptské tažení nakonec skončilo vojenským neúspěchem. Kléber byl po roce velení v Káhiře zavražděn, rozštěpené armádě velel neoblíbený a nepřiliš schopný generál Menou a Francouzi zanedlouho ztratili nad Egyptem kontrolu. V pamětech ze Sv. Heleny Napoleon trpce hodnotil egyptskou misi po svém odjezdu. „Egypt by nikdy nebyl vystaven nebezpečí, kdyby Kléber zůstal a pouze jeho smrt přivodila krach celého tažení... Menou byl naprosto neschopný. Angličané ho napadli s dvaceti tisíci muži, zatímco on velel silám mnohem početnějším... Jak je štěstěna vrtkavá, pod jiným velitelem by Angličané byli nepochybně zničeni.“⁵²

2.2 Francie a Írán v období konzulátu

Po 47 dnech plavby dosáhl Napoleon 9. října 1799 francouzských břehů, a přestože není zcela průkazné, zda v době návratu skutečně plánoval státní převrat, po vylodění trvalo pouze měsíc, než k němu došlo.⁵³ V první fázi byl velmi rychle zpacifikován výkonný orgán Direktoría, přičemž dva z pěti členů byli sami účastníky převratu, ostatní rezignovali na jakýkoliv odpor.⁵⁴ Rozpuštění Rady starších a Rady pěti set 9.-10. listopadu 1799 vedlo ke vzniku období vlády tzv. konzulátu zastoupeného třemi konzuly a k důležitému mezníku francouzských dějin, kdy generál Bonaparte jakožto první konzul prakticky přebral vládu nad Francií.⁵⁵ Tento systém vydržel ve Francii do vzniku prvního císařství na sklonku roku 1804.

Období let 1799-1804 v Íránu lze charakterizovat jako éru konsolidace moci Fath 'Alí Šáha na vnitropolitické scéně a z hlediska šáhových vztahů se zahraničím šlo o dobu

⁴⁹ BOURRIENNE, L. A. F. de. *Memoirs of Napoleon Bonaparte, Vol. I.*, s. 162.

⁵⁰ KOLLA, E. *Not So Criminal: New Understandings of Napoléon's Foreign Policy in the East*, s. 186.

⁵¹ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 67-68.

⁵² LAS CASES, E. de; BONAPARTE, N. *Memoriál ze Svaté Heleny*, s. 86-87.

⁵³ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 205-208.

⁵⁴ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 79.

⁵⁵ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 322.

prudkého nárůstu diplomatických kontaktů s evropskými mocnostmi. Jedním z hlavních důvodů byly zhoršující se vztahy s Ruskem a důsledkem pak uzavření první smlouvy s Velkou Británií v lednu 1801. Tyto události byly spouštěčem francouzských diplomatických aktivit, usilujících o vytlačení Britů z dosažených pozic v partnerství s Íránem a naopak k navázání francouzsko-iránských přátelských vztahů. Zde lze spatřovat také kořeny tzv. „Velké hry“, jak je nazýváno soupeření mezi Ruskem a Velkou Británií o geopolitický vliv v Íránu a střední Asii během 19. století.

2.2.1 Faktor Rusko

Pro pochopení formujících se vztahů raně qádžárovského Íránu s evropskými velmocemi je nutno vzít do úvahy signifikantní faktor v podobě Ruského impéria a jeho zahraničních aktivit. Rusko-iránské vztahy se čile rozvíjely již o několik století dříve, a to především v oblasti obchodu od druhé poloviny 15. století a posléze také v oblasti diplomacie především v 17. století. Vojensky se Rusko s Íránem tu a tam střetávaly již od dob safijovského šáha Tahmáspa I., významnější konfrontace však přišla mezi lety 1717-1724 za éry Petra I. Velikého, tedy již během politického regresu posledních Safijovců. Po Petrově smrti však ruské aktivity směrem k Íránu na delší čas ustaly.⁵⁶ Ke konci 18. století se Rusko snažilo na mezinárodní scéně držet krok s evropskými velmocemi, proto již za vlády carevny Kateřiny II. Veliké docházelo k expanzivní politice, jejíž pomocí Rusko rozšiřovalo kontrolu či vliv nad dalšími územími. Příkladem je již zmiňovaná smlouva s gruzínským králem Ereklím II. z roku 1783, která prakticky začlenila Gruzii do ruského carského impéria.⁵⁷

Samotný Kavkaz byl pro Rusko územím vysoké strategické hodnoty. Vpád Áqá Mohammada Chána a vyplenění Tbilisi v roce 1795 předznamenal politickou krizi, avšak smrt Kateřiny II. v roce 1796 přinesla obrat situace. Její syn Pavel I. si uvědomoval legitimitu iránských územních požadavků na Kavkaze a riziko přístupu jednotlivých kavkazských chanátů v otázce, pod kterou sférou vlivu budou chtít v budoucnu zakotvit. Možná i proto car vykazoval nebyvalou diplomatickou rozvahu, když se snažil hájit tradiční zájmy křesťanských Gruzínců a Arménů, ale zároveň požadoval spravedlivé vztahy s kavkazskými muslimy. Politika cara Pavla I. ve vztahu k Íránu navíc byla mnohem smířlivější než u jeho matky. Zrušil některé restriktce, které vůči Íránu nastavila Kateřina II., vyměňoval si s Fath 'Alí Šáhem sérii lichotivých dopisů a cenných darů a ve svých dalších krocích se snažil de-eskalovat napětí a předcházet jakýmkoli vojenským střetům s iránským šáhem. Ruský car se nicméně nikdy nezříkal aktivní role Ruska v zahraniční politice a jeho zájmů na Kavkaze. Gruzii nepovažoval za území, které si Írán může nárokovat a explicitní gruzínské volání po začlenění pod carské Rusko požadoval

⁵⁶ ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 3-5.

⁵⁷ GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, s. 182.

za legitimní.⁵⁸ V tomto směru Rusko promýšlelo i řadu faktorů možné anexe Gruzie. Jedním z nich byl ekonomický aspekt, totiž usnadnění a rozšiřování ruských obchodních možností v Asii, dalším například geograficko-strategický, vymezující iránské hranice řekami Kura a Araks.⁵⁹ Navíc také v této etapě dějin se Rusko vyznačovalo jakýmsi ochranným komplexem velmoci, která spřízněné náboženské menšiny, etnika a národy vezme pod ochranná křídla svého impéria. Car Pavel I. se nakonec rozhodl dekretem z roku 1800 stvrdit anexi Gruzie, ale v březnu 1801 byl zavražděn. Anexi tak provedl v září 1801 jeho syn Alexandr I., s jehož nástupem se ruská zahraniční politika na Kavkaze opět otočila. Alexandr se po připojení Gruzie rozhodl pro dobývání východních oblastí Kavkazu, což vedlo k prudkému zhoršování vztahů jak s Íránem, tak s místními chanáty. Některá povstání místních chánů byl car nucen potlačit vojensky pomocí útvarů generála Pavla Cicianova.⁶⁰ Ruská expanzivní politika na Kavkaze byla pro Írán nejožehavějším zahraničním tématem, které byl od konce 18. století po dobu dalších tří dekad nucen řešit.

Rusko-francouzským pojátkem v oblasti na východ od evropsko-asijských hranic byly myšlenky obou velmocí na vpád do Britské Indie. Už Kateřiny II. vážně promýšlela možnost pokořit britskou nadvládu v Asii vojenským tažením do Indie přes rozsáhlé středoasijské oblasti, což nakonec, ovlivněna negativním postojem knížete Potěmkina, neuskutečnila.⁶¹ Opačný názor však měl její syn Pavel I., který začátkem roku 1801 nabídl Napoleonovi, kterého až chorobně obdivoval, společný útok Rusů a Francouzů na Brity v Indii. Dle poměrně podrobného carova plánu by se Francouzi s ruskou armádou složenou z kozáckých jednotek setkala u Astarábadu,⁶² odkud by se společně vydali přes Írán a Afghánistán až k řece Indu, kde by zahájili masivní útok na britské pozice v Indii. Podporu Íránců a Afghánců chtěl car získat tvrzením, že obě evropské velmoci jdou osvobodit indické obyvatelstvo z tyranské koloniální nadvlády Britů. Napoleonovi se však carův plán nezamlouval a k nebezpečné cestě se stavěl kriticky. Přes carův entuziasmus a ujišťování o schůdnosti tohoto pochodu nabídku nepřijal. Zklamaný Pavel tak celý podnik odstartoval na vlastní pěst, když vyslal k invazi armádu složenou ze zhruba 22 000 donských kozáků. Jeho povědomí o přístupových cestách přes střední Asii nebylo valné. Celá akce byla odvolána až novým carem Alexandrem I. v březnu 1801.⁶³

2.2.2 Britsko-iránská smlouva z roku 1801

Britové si plně uvědomovali význam Íránu jako nárazníkového území v případě Napoleonovy pozemní invaze do Indie a riziko sblížení Francouzů s Qádžárovci.

⁵⁸ ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 53-59.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 49-52.

⁶⁰ ETTEHADIEH NEZAM-MAFI, M. *Qajar Iran (1795-1921)*, s. 322.

⁶¹ HOPKIRK, P. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*, kapitola 1, s. 9.

⁶² Dnešní severoiránské město Gorgán, správní středisko provincie Golestán – poznámka autora

⁶³ HOPKIRK, P. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*, kapitola 2, s. 3-4.

Prvním znepokojujícím momentem pro ně byla již návštěva francouzských vědců Bruguiera a Oliviera u šáhova dvora v roce 1796.⁶⁴ Druhým vážnějším varováním pak byla Napoleonova přítomnost v Egyptě a množící se předzvěsti o chystané invazi do Indie, což s vážností analyzovalo i londýnské ústředí Britské východoindické společnosti. Prezident *Board of Control* Henry Dundas na základě varovných zpráv agentů považoval Napoleonovu přítomnost v Sýrii jako přípravnou fázi invaze do Indie. Načrtl čtyři možné cesty, kterými by mohl Napoleon postupovat, a Britové následně zahájili přípravu preventivních protipatření na těchto trasách.⁶⁵ Generální guvernér Britské Indie lord Richard Wellesley se rozhodl předejít hrozbě tím, že poslal k Fath 'Alí Šáhovi diplomatickou výpravu s cílem dojednat spojenectví a zabránit Francii v jejích plánech.⁶⁶

Vedením mise byl pověřen kapitán John Malcolm,⁶⁷ člen politické sekce Britské východoindické společnosti, jehož Wellesley považoval za vhodnou volbu nejen z důvodu znalosti tamního prostředí a perského jazyka, ale i diplomatického umu, který v minulosti prokazoval. Malcolm vyplul z Indie v prosinci 1799, přes Omán se dostal do jihoiránského přístavu Búšehr v únoru 1800, ale úřadům trvalo další tři měsíce vyřízení potřebných formalit, než se Malcolmova družina mohla vydat do Teheránu. Tato cesta s dalšími zastávkami v Šírázu, Esfahánu a Qomu mu zabrala skoro půl roku, přičemž u šáhova dvora byl přijat 16. listopadu 1800.⁶⁸

Britové byli v Íránu hodnoceni jako úspěšný národ v koloniální politice a zároveň byli, na rozdíl od Rusů, oceňováni pro svou kultivovanost v diplomacii a mezinárodních vztazích. Proto měla Malcolmova mise v Íránu pozitivní odezvu a Íránci ji vnímali jako ukázkou rovnocennosti Íránu s Britským impériem.⁶⁹ Rozhovory u šáhova dvora se nesly v duchu tradičních komplimentů, předávání vzácných darů, ale také znalostí, jež obě strany prokazovaly. John Malcolm oslnil šáhův dvůr svými znalostmi íránské historie a samotného šáha pak podrobnostmi o historii jeho rodu, což dělalo na Fath 'Alího dojem, že sláva Qádžárovské dynastie je známá i v Evropě.^{70 71} Dobrý dojem měl šáh také

⁶⁴ HOLLAND ROSE, J. *The Political Reactions of Bonaparte's Eastern Expedition*, s. 56.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 54; HOPKIRK, P. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*, kapitola 2, s. 1.

⁶⁶ ESKANDARI-QAJAR, M. M. *Between Scylla and Charybdis: policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia*, s. 31.

⁶⁷ John Malcolm (1769-1833) byl skotský voják, diplomat, politik a historik, autor několika hodnotných knižních děl o Íránu a Indii, v nichž se dobře orientoval. V armádě dosáhl titulu generálmajora, v diplomacii a politické kariéře dosáhl na funkci guvernéra Bombaje a v závěru života se stal členem britského parlamentu.

⁶⁸ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 39-40.

⁶⁹ AMANAT, A. *Iran: A Modern History*, s. 192.

⁷⁰ MALCOLM, J. *Sketches of Persia*, s. 214. Malcolmovo dílo *Sketches of Persia* vyšlo poprvé v roce 1827. Přestože je jako autor uveden sám Malcolm, ve skutečnosti dílo sepsal anonymní člen jeho diplomatické mise. O Malcolmovi je zde psáno ve třetí osobě a je titulován jako „Elchee“, což byl perský výraz pro vyslance nebo reprezentanta cizího národa, synonymní výraz anglického „Envoy“ – pozn. autora.

⁷¹ MALCOLM, J. *The History of Persia from the Most Early Period to the Present Time: Containing an Account of the Religion, Government, Usages and Character of the Inhabitants of That Kingdom*, s. 461, kde lze najít zmínky o původu Fath 'Alí Šáha (pozn. autora).

z Malcolmovy upřímné odpovědi na dotaz, zda jsou Francouzi mocným národem. Vyslanec reagoval slovy: „Jistě, jinak by si nezasloužili být zmiňováni jako nepřátelé Anglie.“⁷² Íránci si tím utvrdili svůj názor na sílu a význam Francie a možná si Fath 'Alí připravoval záložní půdu pro vytváření spojení proti Rusku. Vzhledem k ruské hrozbě na Kavkaze a zaostalosti vlastní armády byl Fath 'Alí Šáh nucen hledat nové spojence na mezinárodním poli a Malcolmova expedice mu vyhovovala. Bylo proto nemyslitelné, aby byli Britové odmítnuti a velkovezír Hádží Ebrahim dostal pokyn k uzavření smlouvy, k čemuž došlo v lednu 1801. Uzavřena byla jak politická, tak obchodní smlouva, avšak nikde nebylo explicitně uvedeno, že by měla proběhnout britsko-iránská spolupráce proti Rusku.⁷³ Dle smlouvy se měl Írán zavázat útokem na Afghánce v případě jejich vpádu do Indie a zamezením přístupu Francouzů na své území a Britové měli na oplátku poskytnout materiální a lidské zdroje, pokud by naopak Afghánci nebo Francouzi ohrožovali Írán.⁷⁴

Je zvláštní, proč Íránci neprosadili do smlouvy explicitní dohodu o protiruské kooperaci, o kterou jim šlo především. Zda jim toto bylo slíbeno Malcolmem jen ústně, jak se dohaduje Amini,⁷⁵ nebo zda celkově podcenili ruskou rozpínavost na Kavkaze, a neodhadli další vývoj, včetně ruské anexe Gruzie, jak konstatuje Hambly.⁷⁶ Dalším důvodem mohla být britská preference obchodní smlouvy oproti politické, protože po více než roce jejich přítomnosti v Íránu se mezinárodní situace změnila. Hrozba Napoleonovy invaze do Indie se po jeho převratu ve Francii snížila, Zamán Šáh byl zatlačen samotnými Íránci, když je ohrožoval svými výpady v Chorásánu, a následně byl sesazen. Britům vyhovoval i pád majsúrského sultána Tipúa, jehož jihoindický autonomní státní útvar, sympatizující dlouhodobě s Francouzi, podlehl Britům v roce 1799.⁷⁷

Velká Británie si dokázala v mezinárodní diplomacii prosadit své zájmy, jakkoliv měl šáh ve vzájemných jednáních pocit rovnocennosti. Britům se tak zřejmě nechtělo zavazovat se ke spojení s blízkovýchodním Íránem proti evropské velmoci, s níž mohli kalkulovat do protinapoleonské koalice. Navíc Britové vytvořili spojení se šáhem také proto, aby zabránili v tom samém právě Francii.

2.2.3 Zahraniční politika Francie a silící konflikt s Británií

V době ustanovení konzulátu v závěru roku 1799 byla Francie ve válečném stavu s ostatními evropskými velmocemi, první konzul Bonaparte jako první formálně vybídl

⁷² MALCOLM, J. *Sketches of Persia*, s. 212.

⁷³ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 42-43.

⁷⁴ ESKANDARI-QAJAR, M. M. *Between Scylla and Charybdis: policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia*, s. 31.; HOPKIRK, P. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*, kapitola 2, s. 6.

⁷⁵ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 43.

⁷⁶ ESKANDARI-QAJAR, M. M. *Between Scylla and Charybdis: policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia*, s. 32.

⁷⁷ GIRGLE, P. *Velká hra. Írán v mezinárodních vztazích 1798-1907*, s. 68-69.

anglického krále a rakouského císaře k mírovým rozhovorům. Ani jedna z protistran však na návrh nepřistoupila, a tak se schylovalo k dalšímu vojenskému střetnutí, od něž si druhá protifrancouzská koalice slibovala konečnou porážku Napoleona a návrat monarchie na francouzský trůn.⁷⁸ Události roku 1800 měly klíčový dopad na další vývoj evropské politiky. V rozhodující bitvě u Marenga 14. června 1800 měli nejdříve Rakušané nad Francouzi převahu a ve tři hodiny odpoledne byla bitva z jejich pohledu prakticky vyhraná, když náhlý příchod pěší divize duchapřítomného generála Desaix⁷⁹ spolu s Kellermannovou⁸⁰ jezdeckou divizí zcela otočil kolo osudu. Kolem páté hodiny odpoledne byli Rakušané na hlavu poraženi. První protifrancouzská koalice, vytvořená roku 1792 a poražená roku 1797, se rozpadla podpisem míru v Campo Formio. Druhá koalice, ustanovená roku 1798 za Napoleonovy nepřítomnosti, dostala smrtelnou ránu u Marenga a přestala definitivně existovat mírem z Lunéville ze dne 9. února 1801.⁸¹

Rok 1800 byl ve francouzské zahraniční politice významný také pokusy o sblížení s Ruskem. Napoleon pokládal na tehdejší geopolitické scéně Rusko za jedinou velmoc, s níž by mohl uzavřít spojení proti Velké Británii. Obě západní velmoci, Francii a Británii, spojoval konkurenční boj o moc v Evropě i mimoevropských koloniích, snaha stát se absolutním hegemonek světového dění. Zato s Ruskem tyto zásadní rozpory Francie neměla, ať už byly důvodem geografická vzdálenost nebo odlišné zájmy v zahraniční politice, které si navzájem nekonkurovaly tak významně jako v případě Británie.⁸² Myšlenky ruského cara Pavla I. ohledně spojení s Francií existovaly nezávisle na Napoleonovi, o to a větší byla vřelost vzájemné korespondence a přijímání diplomatů v Petrohradu, resp., v Paříži. S carovou smrtí 23. března 1801 se plán na rusko-francouzské spojení rozplynul. Prioritou však bylo ukončit válku a k tomu mělo být dosaženo mírem s Británií po podpisu smlouvy v Amiens 26. března 1802. Mír však jen poskytl čas k oddechu před dalším propuknutím válečného konfliktu o rok později, neboť podmínky smlouvy z Amiens byly pro Brity těžko akceptovatelné.⁸³

2.2.4 Zaměření Francie na Blízký východ a sblížení s Íránem

Britové, nespokojeni se situací doma i v Evropě, podléhali čím dál více deziluzi, kdo je vlastně vítězem po uzavření příměří v Amiens. Britská vláda nevěřila, že by se Napoleon náhle rozhodl nepokračovat v hospodářském tlaku na Británii tím, že přestane bránit vývozu britskému zboží do Evropy natož do samotné Francie.⁸⁴ To se potvrzovalo

⁷⁸ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 255.

⁷⁹ Louis-Charles-Antoine Desaix (1768-1800) byl francouzský generál, talentovaný vojenský stratég, jehož ztrátu v roce 1800 Napoleon hodnotil jako jednu z nejtěžších během své kariéry.

⁸⁰ François-Étienne Kellermann (1770-1835) byl francouzský generál jezdecký.

⁸¹ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 112 a 144. Mírovou smlouvu za rakouskou stranu podepsal v Lunéville, stejně jako předtím v Campo Formio, zplnomocněnec L. Cobenzl – pozn. autora.

⁸² *Ibid.*, s. 283.

⁸³ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 112-115.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 132.

pokračující celní blokádou. Vážným důvodem k obnově válečného stavu však byla situace ve středomoří, kde Francouzům vadilo, že Británie otálí se slibovaným navrácením ostrova Malty. Reakcí tak bylo udržování francouzských vojenských posádek v Neapoli a dalších italských přístavech. Napětí mezi velmocemi, posilované asertivní rétorikou obou stran, vyvrcholilo na jaře 1803 obnovení válečného stavu mezi Anglií a Francií, která se za několik let proměnila v další válku mezi koalicí států a Francií.⁸⁵

Válečná situace oživovala Napoleonovy myšlenky na možnost dostat Británii na kolena, a to jak invazí na Britské ostrovy, tak přímým ohrožením jejích koloniálních držav v Asii. Jedním z důležitých faktorů se zdálo být obnovení přátelských vztahů mezi Francií a Tureckem, k němuž mohlo dojít teprve po ukončení francouzské okupace osmanské provincie Egypta, a jež bylo stvrzeno Pařížským mírem dne 25. června 1802. Poté se přirozeně obnovily diplomatické styky mezi Napoleonem a osmanským sultánem, přičemž generál Brune,⁸⁶ nový velvyslanec v Konstantinopoli, měl kromě úkolů bezprostředně se týkajících se Osmanské říše rozšířit svou oblast zájmu také o Írán.⁸⁷ Britská reakce na francouzské aktivity v Orientu v závěru 18. století, jejímž vrcholem bylo uzavření dvou smluv s Íránem, vyvolala protireakci prvního konzula Bonaparta. Ten si uvědomoval, že je na čase obnovit francouzské aktivity v raně qádžárovském Íránu, ještě stále se formujícím křehkém útvaru, který byl záhy po svém vzniku vtažen do složitých geopolitických hrátek.

Zahraniční politiku francouzského konzulátu měl formálně na starosti Talleyrand, jenž hrál ve skutečnosti roli úředního vykonavatele Napoleonových přání a rozkazů, protože sám první konzul byl schopen brát roli diplomata na sebe. Francie v té době měla celkem moderní zahraničně diplomatický aparát složený z celé řady diplomatů, odborníků na obchodní vztahy, agentů a dalších osob, které se dobře orientovaly v územích, kde jim byly vymezeny kompetence. Prvními stálými diplomaty na území cizích států v dějinách evropské diplomacie byli obchodní zástupci, protože obchod byl jedním z klíčových cílů diplomacie. První takové obchodní konzuly měli již v polovině 15. století Benátčané, ostatní evropské mocnosti je záhy následovaly, a tak postupně vznikala tradice stálých diplomatických sborů v zahraničí.⁸⁸

Na Blízkém východě měli Francouzi takové specialisty např. v Baghdádu, kde pozici komisaře pro obchodní vztahy zastával zkušený diplomat Rousseau,⁸⁹ nebo

⁸⁵ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 352-353.

⁸⁶ Guillaume Marie Anne Brune (1763-1815) byl francouzský generál, od roku 1804 maršál prvního císařství, mezi lety 1803-1805 byl velvyslancem Francie v Turecku.

⁸⁷ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 47-48.

⁸⁸ YILMAZ, Ö. *Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806*, s. 67.

⁸⁹ Jean-François Rousseau (1738-1808) byl francouzský diplomat, který se narodil v íránském Esfahánu během pracovních cest svého otce Jacquese, byl tedy znalcem místního prostředí, kultury, historie. Kromě perštiny hovořil plyně několika dalšími orientálními jazyky a prakticky celý život sloužil Francii v různých diplomatických pozicích.

v Aleppu působící Corancez.⁹⁰ I oni obdrželi Talleyrandovy dopisy s důrazem na přípravu půdy pro navazování vztahů s Íránem. Napoleon si rovněž přál vytvořit podmínky k jmenování diplomatického zastoupení. Této série úkolů se s chutí zhostil zkušený Rousseau, jenž měl bohaté kontakty na důležitých místech v Íránu a v jeho schopnostech tak bylo efektivně propagovat Napoleonův zájem o Írán a budovat vřelé vztahy se šáhem, s nímž se Rousseau osobně znal. Sám Rousseau byl nadšeným podporovatelem této politiky sblížení: „Četné vztahy s perským dvorem a obchodování, do něhož by se (francouzský) národ mohl pustit, jsou stěžejní cíle, které by měly přitáhnout pozornost vlády.“⁹¹

Paralelní vývoj na Kavkaze nenechával íránského šáha příliš v klidu. Uzavření dohod s Malcolmem nijak neovlivnilo ruský zájem o tuto oblast, car Alexandr I. se rozhodl po anexi Gruzie z roku 1801 vojensky dobýt také chanáty ve východní části Kavkazu (dnešní Ázerbájdžán). Jednotlivé chanáty, existující na Kavkaze na počátku 19. století, lavírovaly mezi ruským a íránským vlivem. Rusové sice mohli do jisté míry kalkulovat s protiislámskou rétorikou, protože některé z chanátů (obzvláště se silným zastoupením křesťanského obyvatelstva) měly větší obavy z Íránu, neplatilo to však absolutně. Některé chanáty měly historicky hlubší vazby spíš na Írán. Jedním z nich byl chanát Gandža, rozkládající se na území dnešního Ázerbájdžánu, tehdy poloautonomní území respektující nadvládu íránského šáha. Tamější chán podpořil již tažení Áqá Mohammada proti Gruzii v roce 1796, protože mezi Gandžou a Tbilisi fungovala vzájemná nevraživost. V úvodní fázi ruského dobývání Kavkazu byla Gandža prvním chanátem, který generál Pavel Cicianov rozhodl násilím připojit k ruskému impériu. V roce 1803 byly gandžskému chánu Džavádovi předloženy takové podmínky podřízenosti k Rusku, na které Džavád nikdy nemohl přistoupit. Jejich odmítnutí však znamenalo střet Cicianovy armády s Džavádem. Rusové vyrazili z Gruzie v listopadu 1803 a po obléhání citadely ve stejnojmenném hlavním městě chanátu Gandža, v němž se zabarikádoval i Džavád, došlo v lednu 1804 k rozhodujícím útokům, následnému dobytí Gandži a zabití chána. Dobytí prvního chanátu vedlo k poměrně velkým ztrátám na obou stranách, ale pro Cicianova znamenalo velké vítězství a upevnění pozice vůči ostatním chanátům, kterým Rusové hrozili obdobným osudem, pokud by se dobrovolně nepodvolili.⁹²

Dobrovolná anexe Gruzie a násilné dobytí chanátu Gandža zvýšilo protiruské nálady na šáhově dvoře v Teheránu. Jedině zpoždění íránské armády, kterou šáh vyslal

⁹⁰ Louis-Alexandre Olivier de Corancez (1770-1832) byl francouzský orientalista a diplomat švýcarského původu, účastník Napoleonovy expedice do Egypta a jeden z prvních Evropanů, kteří se odborně zabývali wahhábiistickým hnutím. V roce 1809 vydal dílo s názvem „Histoire des Wahabis depuis leur origine jusqu'à la fin de 1809“, v němž kromě jiného zanalyzoval destruktivní nájezd Wahhábovců na ší'itská posvátná města Karbalá a Nadžaf v roce 1802.

⁹¹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 49.

⁹² ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 82-84.

Džavádovi na pomoc, způsobilo odložení přímého rusko-iránského střetnutí. K tomu však došlo ještě téhož roku v létě, protože Cicianovův plán vojensky napadnout Írán i za hraničními řekami Kura a Araks v oblastech měst Choj, Tabríz a provincii Gílán znamenal pro Qádžárovce ohrožení vlastní existence a byl finálním spouštěčem devítileté rusko-iránské války v období let 1804-1813.⁹³

Tyto události nutily Fath 'Alí Šáha k pozornosti vůči evropským mocnostem. První na řadě byla Velká Británie, kterou šáh požádal o pomoc v roce 1804 s odkazem na jejich politickou a obchodní smlouvu z roku 1801. Přestože politická smlouva explicitně neobsahovala usnesení o pomoci Britů v případě ohrožení od Rusů, Fath 'Alí předpokládal, že když existuje smluvně vázané spojení, partner by měl pomoci. Britové se však zachovali typicky evropským pragmatismem velmoci, které se vojenská spolupráce s Íránem proti Rusku, jež se formovalo do vznikající třetí protinapoleonské koalice, jednoduše nehodila. A tak opačným výkladem smlouvy odmítli šáhovi pomoci. Sbližování Íránců s Francií pak bylo jen logicky navazujícím krokem. Povědomí o Francii, které Íránci měli již od přijetí diplomatické mise Bruguièra a Oliviera v roce 1796, přes rozhovory s Brity v roce 1801, až po aktuální období Napoleonových úspěchů vybízelo šáha k francouzské variantě spojeneckých vztahů.

Sbližování s Francií probíhalo během roku 1804. Zkušený Rousseau navrhol Talleyrandovi, aby se vláda vyhnula variantě vyslání oficiální diplomatické výpravy, kterou by Britové mohli zmařit. Místo toho prosazoval sepsat vysoce důvěrný diplomatický dopis, kterým by konzulové vyjádřili svůj vstřícný postoj k iránskému šáhovi a informovali jej o plánované diskretní cestě vyslanců pod záminkou vědeckého bádání. Doručení dopisu do správných rukou měl zajistit sám Rousseau, který při čekání na Talleyrandovu odezvu neseděl se založenýma rukama, nýbrž vytvořil vlastní dopisy, které přes své široké kontakty poslal do Íránu. V nich informoval šáha o francouzském zájmu navazovat další kontakty s Íránem.⁹⁴ Íránská reakce putovala zpět k Francouzům hned několika kanály. Odpověď šáha dorazila prostřednictvím arménského posla Ossepa Vassilovitze na ambasádu do Turecka k rukám Pierra Ruffina⁹⁵ a guvernér Tabrízu zaslal reakci do Aleppa k Corancezovi. Šáh v dopise vyjádřil své potěšení a lichotivým stylem složil obdivné komplimenty k velikosti prvního konzula Bonaparta, jehož jméno má dle šáha na Blízkém východě prestižní zvuk. Důležitou částí dopisu byla, že Írán chystá odvetné útoky proti Rusům za jejich agresivní vývoje a při vědomí zhoršených rusko-francouzských vztazích navrhoval Napoleonovi koordinovanou výpravu a napadení Ruska ze dvou stran, což by mohlo vést k jeho pokoření. Také Rousseau dostal od svých vlivných kontaktů (Šejch Ol-Eslam z Esfáhánu) veskrze kladné reakce, a tak prakticky ze

⁹³ Ibid., s. 95-97.

⁹⁴ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 51-52.

⁹⁵ Pierre Jean Ruffin (1742-1824) byl francouzský orientalista a diplomat, konzul na francouzském velvyslanectví v Konstantinopoli.

všech diplomatických staniš' odcházely do Francie zprávy ohledně ztráty zájmu Fath 'Alí Šáha o další spolupráci s Brity a naopak jeho vzrůstající zájem o vytvoření trvalého francouzsko-iránského přátelství.⁹⁶

⁹⁶ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 52-53.

3. Francouzské mise do Íránu za prvního císařství

V roce 1804 se ve Francii začalo schylovat ke konci první Francouzské republiky. Debaty o potřebě vytvoření dědičné dynastie jako náhrady Napoleonova doživotního konzulátu vyvstaly po nezdařených atentátech na jeho osobu, ale také po vykonstruovaném procesu s vévodou Enghienským, který měl spolupracovat s Angličany proti zájmům Francie a po chystané likvidaci konzula Bonaparta měl být údajně dosazen na trůn a vrátit tak Francii vládu dynastie Bourbonů. Poprava vévody jen uspíšila návrh senátu na změnu politického uspořádání, což podpořily i další ústavní instituce – tribunát a zákonodárny sbor.⁹⁷ V květnu 1804 pak návrh na změnu systému zpečetilo referendum občanů, po němž se Napoleon, hlásící se k odkazu Karla Velikého, stal dědičným císařem Francouzů.⁹⁸ Oficiální vznik císařství se datuje 2. prosince 1804 po ceremoniálu v katedrále Notre-Dame v Paříži, při němž se Napoleon za asistence papeže Pia VII. sám korunoval císařem. Ne všechny státy však Napoleonovu korunovaci uznaly. Na Blízkém východě toto odmítnutí učinil pod tlakem Británie a Ruska osmanský sultán Selim III. V reakci na to se 12. prosince 1804 stáhnul z Konstantinopole velvyslanec Brune a zamířil zpět do Paříže. Díky tomu se nebyvale rychle, už v lednu 1805, dostal dopis íránského šáha k Napoleonovi. Ruffin neotálel s překladem do francouzštiny a stačil dopis předat Brunovi před jeho odjezdem do Francie.⁹⁹

3.1 Francouzské přípravy na spojení se šáhem

Za éry prvního císařství se zahraniční politika Francie vyvíjela a formovala do specifické podoby. Součástí široké sítě francouzských diplomatického sboru byli nejen diplomaté a

⁹⁷ TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 139-140.

⁹⁸ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 356.

⁹⁹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 52.

úředníci, ale také agenti, špioni a kolaboranti cizích národností. Klasickou podobu dosavadní zahraniční politiky Francie (např. za Ludvíka XIV.), stejně jako např. Anglie, charakterizovalo pouze pět činností velvyslanců a jejich sboru, jimiž bylo vyjednávání, pravidelné informování vlastní vlády, ovlivňování ostatních vlád, poskytování ochrany různým osobám a obrana panovníkovy prestiže.¹⁰⁰ Za napoleonské Francie výzkumné studie rozlišují až třináct různých aktivit, z nichž některé vyplývají z běžné práce diplomatů a jiné se vyznačují svou speciální náplní typickou pro napoleonské diplomaty a agenty. Jednou z hlavních povinností takového diplomata bylo reprezentovat svou zemi a jejího vládcu na cizích vladařských dvorech. To spočívalo především v existenci vlastního vyslanectví v dané zemi, udržování trvalých vztahů a zprostředkovávání dialogu mezi vládami obou zemí.¹⁰¹ Francie a Írán neměly v té době stálé diplomatické zastoupení, a právě proto zkušený francouzský diplomat z osmanského Baghdádu Rousseau navrhl ministru zahraničí Talleyrandovi, aby jmenoval do Teheránu francouzského velvyslance s kompetencemi pro území sahajícímu až k afghánskému Qandaháru, což by pomohlo Francouzům k formování spojeneckých vztahů jak se šáhem Íránu, tak s qandahánským chánem.¹⁰²

Napoleon, vědom si nutnosti nečinit zbrklé rozhodnutí, vytvořil plán k průzkumu politické a společenské situace v qadžárovském Íránu. Součástí plánu bylo vyslání diplomatické mise. Rozhodnutí padlo na Pierre-Amédée Jauberta,¹⁰³ jenž byl zkušeným a schopným diplomatem, znalcem blízkovýchodního prostředí a především byl schopen domluvit se persky. Nadto vynikal i osobní statečností a věrností Napolenovi, jehož doprovázel již v roce 1798 na tažení do Egypta jakožto orientalista a předkladatel.¹⁰⁴ Jaubert dostal instrukce na začátku března 1805 před svým odjezdem do Konstantinopole, kam se vydal dne 7. března, maje u sebe dva císařovy dopisy. První z nich předal Selimovi III., Napoleon v něm vyzýval osmanského sultána ke zdrženlivosti vůči Rusku. Zároveň měl u sebe Napoleonův dopis, sepsaný 16. února 1805 a adresovaný šáhovi Íránu. V dopise Napoleon reagoval na šáhovu korespondenci ze závěru roku 1804. Opětoval šáhovy přechozí zdvořilosti chválou Persie jako vznešené země, kterou postavil na nohy svými válečnými úspěchy Náder Šáh. Ale budoucnost své zemi dokázal dát až Áqá Mohammad, který svůj odkaz předal nynějšímu šáhu. Vyzdvihl genialitu a odvahu blízkovýchodních národů, které však často neznalostí určitého vojenského umění a

¹⁰⁰ WHITCOMB, E. A. *The Duties and Functions of Napoleon's External Agents*, s. 189.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 189-190.

¹⁰² AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 54.

¹⁰³ Pierre Amédée Emilien Probe Jaubert (1779-1847), rodák z Aix-en-Provence, znalec orientálních jazyků (arabština, turečtina, perština), které studoval na École des Langues Orientales v Paříži. Za Napoleonovy éry byl tlumočником a diplomatem (krátce byl chargé d'affaires v Konstantinopoli). Nikdy se nepřestal věnovat jazykům, výzkumem a vyučováním jazyků. Během života dostal řadu ocenění („Pair de France“, „Légion d'honneur“). Je pochován na hřbitově Père-Lachaise v Paříži.

¹⁰⁴ BOURRIENNE, L. A. F. de. *Memoirs of Napoleon Bonaparte, Vol. II.*, s. 339-340.

nedbalosti v disciplíně mají velkou nevýhodu proti vyspělým národům Západu či Severu. Jako příklad uvedl Anglii, která navzdory malé rozloze a počtu obyvatel odkázala opanovat rozsáhlá území světa. Napoleon dále žádal šáha o laskavé přijetí Jauberta, jenž má v plánu se přes Konstantinopol dostat do Baghdádu, kde od pana Rousseau dostane potřebné pokyny a doporučení pro následnou audienci u šáhova dvora. Jaubert měl tedy být jakousi prodlouženou Napoleonovou rukou nabízející Fath 'Alí Šáhovi obnovení přátelství a obchodu, které kdysi existovaly mezi oběma říšemi.¹⁰⁵

Začátkem roku 1805 dorazily do Paříže také dopisy z Íránu přeposlané Corancezem, resp. Rousseauem. Ty jen utvrdily francouzského císaře, že je na správné cestě, jak je patrné z jeho dopisu ministru zahraničí Talleyrandovi z 18. března 1805. „...Oznámíte panu Corancezovi cíl mise pana Jauberta, aby následně bez prodlení informoval guvernéra z Tabrízu. Protože je přirozeně možné, že se Jaubertovi nepodaří dorazit do Persie, budete informovat pana Coranceze o mém úmyslu navázat co nejučinnější spojení s Persií... Napište také panu Rousseauovi, že by měl pokračovat ve své korespondenci s vezírem, s nímž je doposud v kontaktu.“¹⁰⁶ Význam Rousseauových kontaktů s íránskými diplomaty Napoleon pokládal za cennou a důležitou součást analýz. „Chtěl bych, abyste shromáždil všechny zprávy od pana Rousseaua týkající se Persie, nechte prozkoumat vše, co Angličané o této zemi napsali, abych si mohl udělat představu o situaci...“¹⁰⁷

Vzhledem ke složitosti mise, jakou měl Jaubert absolvovat, nebylo jisté kdy, za jakých podmínek a jestli vůbec bude schopen splnit její cíle. Napoleon přikládal francouzsko-íránským diplomatickým „námluvám“ velký význam, a tak se rozhodl pro realizaci záložní varianty, kterou bylo vyslání druhého agenta nezávisle na Jaubertovi. Cíle jeho mise a udělené kompetence měly být podobné. Rozhodnutí tentokrát padlo na Alexandre Romieua.¹⁰⁸ Napoleon instruoval Talleyranda dopisem ze 7. dubna 1804: „Osoba, kterou hodlám poslat do Persie, je *adjutant-commandant*¹⁰⁹ Romieu. Dejte mu stejné instrukce, jako Jaubertovi a vyšlete jej co nejdříve na cestu. Pokud by v době jeho příjezdu Jaubert ještě nestihl opustit Konstantinopol, ať se spolu poradí o další cestě, ale ať se vydají se odděleně, různými cestami a hodně vzdáleni od sebe... pro případ, že by

¹⁰⁵ *Correspondance de Napoléon Ier*, svazek X, dopis č. 8329.

¹⁰⁶ *Ibid.*, dopis č. 8450. Dopis adresovaný šáhovi Persie dne 16. února 1805.

¹⁰⁷ *Ibid.*, dopis č. 8453. Dopis adresovaný Talleyrandovi dne 20. března 1805.

¹⁰⁸ Antoine-Alexandre Romieu (1764-1805), rodák z jihofrancouzského města Nyons, důstojník francouzské armády a diplomat pro obchodní vztahy, který se na jaře roku 1804 vrátil do Paříže. V mládí se dal na politickou kariéru, avšak posléze zakotvil v armádě, kde zaznamenal kariérní růst díky svým skvělým služebním výsledkům. V armádě získal konexe na vysokých místech, které využil v diplomacii, jíž se od roku 1801 věnoval v roli komisaře pro obchodní vztahy v hodnosti *chargé d'affaires* na Jónských ostrovech. Prostřednictvím maršála Soult, od něhož se mu dostávalo významné podpory, usiloval o zařazení zpět do armády a povýšení do hodnosti brigádního generála, což se nakonec nezdařilo, protože se již chystalo jeho vyslání do Orientu.

¹⁰⁹ *Adjutant-commandant* byl vyšší štábní důstojník na úrovni mezi plukovníkem a brigádním generálem, ale bez přímého velení útvaru, v případě potřeby však mohl být jmenován velitelem jednotky.

se jednomu stala nehoda, aby se jí ten druhý z nich vyhnul... Hlavním účelem jeho cesty je dozvědět se o situaci v Persii, o postupu guvernérů v jednotlivých provinciích..., získat informace o proběhlých událostech a nakonec o všem, co mi pomůže detailně poznat zemi. Ať je velmi zdrženlivý při rozhovorech s ministry, ale šáha ať zpraví o tom, že s ním chci vstoupit do spojení a nabídnout mu pomoc.“¹¹⁰ Další pokyny na Blízkém východě měly být předávány prostřednictvím korespondence s Ruffinem, Corancezem a Rousseauem. Romieu také obdržel císařův druhý dopis pro Fath 'Alí Šáha, sepsaný 30. března 1805, v němž Napoleon reagoval na dopis guvernéra Tabrízu, přeposlaný Corancezem. Napoleon v dopise kvitoval vzájemný soulad v započaté korespondenci a opět vyzdvihl Persii jako nejvznešenější zemi Asie, kterou pojí vzájemná podobnost s Francií. Zmínil předchozí Jaubertovu misi a informoval šáha o druhém vyslanci, který má předat tento dopis a zjistit, jaké jsou šáhovy potřeby a zájmy a poslat veškerá zjištění zpět do Francie. Důležitou částí dopisu je Napoleonovo explicitní zdůraznění potřeby zdokonalit a zmodernizovat perskou armádu pomocí nejnovějších znalostí ohledně výroby zbraní, výcviku vojáků, aplikací moderních bojových technik a účinného využití dělostřelectva. V kombinaci s výstavbou pevností to učiní Persii nenapadnutelnou.¹¹¹

3.2 Mise generála Antoine-Alexandre Romieua

Diplomatické mise Romieua i Jauberta měly být uskutečněny v přísně tajném režimu. Pouze několik málo diplomatů na Blízkém východě bylo zpraveno o existenci těchto náročných misí a skutečném účelu, pro něž byly uskutečněny. Na ambasádě v Konstantinopoli to byl to samozřejmě v první řadě Pierre Ruffin, chargé d'affaire, konzul a diplomat oblasti obchodních vztahů, velmi důležitá osoba pro předání pokynů a rad oběma Napoleonovým vyslancům. Dále byl do podrobností zasvěcen také Antoine Franchini, sekretář a tajemník ambasády v Konstantinopoli. Dvěma naprosto klíčovými osobami však byli Louis-Alexandre de Corancez z Aleppa a Jean-François Rousseau z Baghdádu, kteří Romieuovi poskytli doporučující dopisy, pasy, další potřebnou přípravu na cestu do Íránu (včetně tvorby cestovního itineráře) a personální doprovod, skládající se z průvodců i tlumočnicků, protože Romieu na rozdíl od Jauberta neuměl žádný z orientálních jazyků a nebyl ani znalcem místního prostředí, zvyklostí a vztahů.¹¹²

3.2.1 Příjezd do Konstantinopole a Aleppa

Romieu dorazil dne 20. května 1805 do Konstantinopole více než měsíc po Jaubertovi. Stihli se spolu setkat, než Jaubert 27. května opustil Konstantinopol a vydal se do

¹¹⁰ *Correspondance de Napoléon Ier*, svazek X, dopis č. 8535. Dopis adresovaný Talleyrandovi dne 7. dubna 1805.

¹¹¹ *Ibid.*, dopis č. 8502. Dopis adresovaný šáhovi Persie dne 30. března 1805.

¹¹² VINSON, D. *Astrolabe*. 6.8.2018.

Teheránu. V úzkém kruhu na ambasádě probírali plán dalšího směřování k šáhovu dvoru. Mise byla tak pečlivě utajována, že ani Pierre Parandier, francouzský chargé d'affaires u Vysoké Porty, nebyl informován o skutečném účelu obou výprav.¹¹³ Bylo rozhodnuto, že zatímco Jaubert půjde z Konstantinopole směrem na Trabzon a Erzurum, Romieu se vydá jižní trasou přes Aleppo, Urfu (dnešní Edessa) a Mosul a dále směrem do íránského Hamadánu. 15. června opustil Romieu Konstantinopol a vydal se na cestu do Aleppa. Náročnost této cesty spočívala nejen v terénu a podnebí, ale i v občasných útocích místních nepřátelských skupin, na něž si Romieu stěžoval. Autorita osmanského sultána a jeho úřadů ve venkovských oblastech jakoby neexistovala. V polovině července roku 1805 Romieu konečně stanul v Aleppu. Příprava dalších náležitostí na místní ambasádě byla pro budoucí zdar cesty extrémně důležitá. Patrně kvůli neznalosti prostředí a jazyka bylo nanejvýš žádoucí, aby se Romieu v Aleppu setkal s Corancezem a Rousseauem, kteří mu poskytli kvalitního tlumočnicka Georgese Outreyho¹¹⁴. Enormní snahu zajistit výpravě co nejlepší podmínky vyvinul Rousseau, jak plyne z jeho dopisu Talleyrandovi: „Dal jsem mu (Romieuovi) doporučující dopisy pro všechny paši a guvernéry, kteří jsou v čele měst, nacházejících po cestě a které z velké části osobně znám. Zajistil jsem rovněž doporučení pro chány a guvernéry Kermánšáhu a Hamadánu. Napsal jsem osobně samotnému Fath 'Alí Šáhovi, kterého jsem jako mladého poznal na jedné ze svých cest do Šírázu, jeho velkovezírovi, našemu příteli, esfahánskému šejchu Ol-Eslámovi, a dalším náčelníkům v Íránu, abych je zpravil daleko vřeleji a pozitivněji než doposud o důležitosti mise, kterou je pan Romieu pověřen.“¹¹⁵

Daleko vážnějším úskalím pro Francouze však byla protiakce britských agentů a diplomatů. Přestože byla mise tajná, Britové se dozvěděli o existenci Romieua a jeho záměru vydat se do Íránu. Britský velvyslanec v Konstantinopoli Alexander Stratton napsal 14. června 1805 varovný dopis o Francouzově přítomnosti ve městě a jeho pravděpodobném záměru vydat se dál na východ. Dalším dopis napsal konzul John Barker z Aleppa, kde byl Romieu viděn jak mění peníze za zlato. Z toho odvodil, že jeho zastávkou na cestě bude Baghdád, protože tam se zlatá měna nejvíce používala. Oba dopisy putovaly do Baghdádu, kde je tamější britský konzul Hartford Jones doplnil o podrobný popis Romieua a jeho družiny, a přeposlal do íránského Búšehru k britskému vyslanci Williamu Bruceovi. Zásilka s oběma dopisy se však dostala do Búšehru až koncem září, vyburcovala sice Bruce k pohotovosti, ale tou dobou již byl Romieu několik dní v Teheránu.¹¹⁶ Britský diplomat Jones z Baghdádu mezitím ověřoval celou záležitost s íránskou stranou, kde měl podobně jako Francouzi bohaté kontakty na významných postech. V dopise ze srpna 1805 se táže ministra Mirzá Bozorga, jaké jsou skutečné

¹¹³ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 65.

¹¹⁴ Švagr Josepha Rousseaua, který byl synem diplomata Jean-François Rousseaua

¹¹⁵ VINSON, D. *Astrolabe*. 6.8.2018.

¹¹⁶ WOODWARD, M. *Qatar Digital Library*. 30.8.2017; Monsieur Romieu - a 'man of talents'. *BBC News*. 14.11.2014.

okolnosti Romieuových aktivit a zda jsou v ohrožení britsko-iránské přátelské vztahy podepřené smlouvou z roku 1801. Mirzá Bozorg mu odpověděl v dopise, který dorazil Jonesovi do Baghdádu 12. října, že o francouzském vyslanci je šáh zpraven, avšak dokud budou Britové plnit své smluvní závazky, šáh nebude reflektovat na jakékoliv francouzské návrhy na spojenectví. Jedním dechem však pohrozil, že pokud se Britové budou stavět vlažně k ruské agresi na Kavkaze a nepomůžou žádným způsobem svým iránským spojencům, bude šáh nucen v souladu se zájmy své země akceptovat nabídku na spojenectví s Francií.¹¹⁷

3.2.2 Audience u šáha

Dne 25. září 1805 Romieu vstoupil do Teheránu, kde byl nejprve přijat velkovezírem Mirzá Šáfím,¹¹⁸ než mu byla 30. září umožněna audience u samotného šáha, jemuž předal Napoleonův dopis. Fath'Alí vyjádřil ochotu pokračovat ve sbližování s Napoleonem: „Velmi si přeji uzavřít spojenectví s Vaším císařem, je to jediný evropský panovník, na jehož slovo se mohu spolehnout, protože je velkým člověkem, ostatní jsou lháři.“¹¹⁹ Fath'Alí Šáh také vyjádřil své přání poslat svou misi do Francie, na což Romieu reagoval slibem, že ji pomůže dopravit v pořádku do Paříže. Z následných rozhovorů mezi Romieuem a ministrem Rezá Qolí Navájím se však zdá, že očekávání Íránců byla trochu odlišná od cílů, které sledoval generál Romieu. Íránci očekávali konkrétní kroky podpory Francie proti Rusům na Kavkaze a konkrétní rozkazy císaře Francie k uzavření spojenecké smlouvy. Romieu však naznačil, že dle pokynů z Francie má zjišťovat potřeby Íránu a možnost posilování iránské armády na základě nejmodernějších trendů evropských armád, např. vytvoření dělostřelectva jako efektivního nástroje v boji proti vyspělým armádám. Romieu si, stejně jako iránský ministr, uvědomil rozdíly ve vzájemném očekávání a informoval dopisem Talleyranda, že Írán očekává v první řadě spolehlivého silného spojence proti Rusku. V posledním dopise, který stihl poslat do Francie těsně před smrtí, hodnotí Romieu šáha. Chválí ho za to, jakým způsobem konzultuje problémy se svými úředníky, přestože má sklony k despocii, má pověst spravedlivého panovníka napříč sociálními vrstvami obyvatelstva, které ho za to uznává. Je nábožensky aktivní, ale není fanatik, křesťanské menšiny jsou spokojeny s jeho ochranou, stejně jako zahraniční obchodníci, kteří jej chválí za jeho čestnost a dodržování slova. Naopak stinnou stránkou šáha je jeho zanedbávání armády jak finančně, tak materiálně, což se odráží v její kvalitě i loajalitě. Armádu tak stmeluje spíš jeho syn Abbás Mirzá, kterého vojáci na rozdíl od šáha respektují a uznávají. Velmi zajímavou částí jeho dopisu je analýza vojensko-geopolitická. Romieu správně zdůrazňuje iránské obavy

¹¹⁷ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 67-68.

¹¹⁸ Mirzá Mohammad Šáfí Mázandarání (1744-1819) byl iránský státník a diplomat mazandaránského původu. Mezi lety 1801 – 1819 sloužil jako velkovezír Fath'Alí Šáha.

¹¹⁹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 69.

z Ruska, jehož postup na Kavkaze je brzděn událostmi v Evropě, do nichž je Rusko zataženo jakožto spojenec Třetí koalice. Kdyby Rusko opravdu chtělo, mohlo by v konfrontaci se zaostalou armádou šáha proniknout až do středu jeho říše. Výhodu uzavření spojení s Íránem Romieu vidí především v eliminaci růstu Ruského impéria a zachování zbytků už tak se rozpadající Osmanské říše. Uvažovaný benefit v podobě íránské schopnosti obrátit Afghánce proti Britům v Indii vidí Romieu jako mizivý. S tím však nesouhlasil J. F. Rousseau, když Romieuovu korespondenci přeposílal do Paříže. Generálovu zprávu opatřil komentáři, které zpochybňují jeho pochopení situace a vztahů na Blízkém východě vzhledem k jeho neznalosti prostředí a jazyka, čímž byl odkázán na zkreslenou informaci překladu tlumočnicka.¹²⁰ Romieuho pozice vnějšího pozorovatele nezatíženého vazbami s místním prostředím má do velké míry cennou vypovídací hodnotu, jakkoliv Rousseau dodává taktéž potřebný vhled znalce prostředí, avšak zatížený možná až nekriticky kladným postojem k budování vztahů Francie a Íránu.

3.2.3 Romieuovo nevyjasněné úmrtí

Antoine-Alexandre Romieu zemřel během svého pobytu v Teheránu 12. října 1805. Není zcela průkazné, co bylo příčinou smrti, zda se nakazil infekčním onemocněním, nebo byl otráven Angličany, jak byli přesvědčeni francouzští diplomaté. Již na své cestě do Teheránu Romieu kdesi u Aleppa ustál pokus o vraždu, jenž měl na svědomí Tatar jménem Sarcos Haly. Z objednávky vraždy Francouzi ihned obvinili britské diplomaty v Aleppu.¹²¹ Po Romieuově skonu Pierre Ruffin napsal Jaubertovi, že „se povídá o třech dnech, kdy Romieu soustavně zvracel, třásl se a měl horečku.“¹²² Podezření o otravě šířili i Rousseau a Corancez, kteří byli přesvědčeni o zapojení britských agentů pohybujících se na íránském území. Své přesvědčení zakládali na faktu, že stejné příznaky jako Romieu měl jeden ze sluhů a také tlumočnick Outrey, ale oba nakonec po delší léčbě přežili. Corancez navíc z podílu na Romieuově smrti obvinil přímo britského konzula z Aleppa Johna Barkera, což vyvolalo jen další z diplomatických roztržek mezi Francií a Británií. Romieu byl slavnostně pohřben ve skromné, ale důstojné hrobce na předměstí Teheránu, údajně vedle svatyně ší'itského světce. Místo Romieuova posledního odpočinku by se mělo nacházet ve městě Rey, přesné umístění hrobky však i dnes zůstává nejasné.¹²³

3.3 Mise Pierre-Amédée Jauberta

Amédée Jaubert pobyl v hlavním městě Osmanské říše víc než měsíc, během něhož ladil s Ruffinem a Franchinim plán další cesty. Následně se družina, čítající kromě vedoucího

¹²⁰ Ibid., s. 71-75.

¹²¹ Poisoned in Tehran. *Esquire Middle East*. 13.9.2015.

¹²² AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 72.

¹²³ Monsieur Romieu - a 'man of talents'. *BBC News*. 14.11.2014.

mise ještě arménského a tatarského průvodce a francouzského sluhu, vydala 27. května z Konstantinopole na cestu do Teheránu. Jaubert zvolil dopravu po moři a po sedmi dnech plavby stanuli v Trabzonu. Volba trasy nebyla náhodná. V severotureckých pobřežních městech Sinop a Trabzon měla Francie od roku 1803 své konzulární zastoupení. Dalo se tak čekat, že francouzský konzul v Trabzonu Pierre Dupré¹²⁴ pomůže Jaubertovi získat od guvernéra města urychleně povolení vycestovat z Trabzonu. To se v řádu několika málo dní podařilo a po další více než týdenní cestě dorazil 19. června do Erzurumu.¹²⁵

3.3.1 Útrapy na cestě do Teheránu

Co se dramatičnosti týká, cesta Amédée Jauberta ještě předčila Romieuovy útrapy v bohem zapomenutých oblastech západního a jižního Turecka. Především úsek cesty z Erzurumu k Bajazídu¹²⁶ připravil Jaubertovi potíže na samotném konci poblíž hranic s Íránem. Aby se vyhnul poslednímu většímu městu Bajazíd, vydal se Jaubert, převlečen do arménských šatů, obklíkou směrem k hoře Ararat, kterou chtěl přejít a vstoupit na území Íránu. Ve vesnici Arzab¹²⁷ byl však zatčen vojenskou hlídkou a odveden do Bajazídu k tamnímu pašovi Mahmúdovi. Jaubert kvůli úspěchu mise tvrdil, že je Arménem cestujícím do Jerevanu, jenže krutý Mahmúd mučením jeho doprovodu dosáhl přiznání o skutečném cíli výpravy. Jakmile dosáhl Jaubertova přiznání, Mahmúd mu navrhl, že jej bezpečně dopraví na místo určení. A tak se brzy vydal v doprovodu Tatara, dvou sluhů a kurdské ozbrojené patroly směrem k Araratu, jehož blízká řeka sloužila jako hraniční pásmo mezi Tureckem a Íránem. Ve chvíli, kdy si Jaubert oddychl, že se přiblížil k území Íránu, byli náhle Kurdy obklíčeni, svázáni a odneseni kamsi zpět do vnitrozemí osmanského Turecka. V osamělém údolí pak byli odvedeni do jednoho z hradů, v němž na ně již čekal Mahmúd Paša s tvrzením, že obdržel rozkaz k zatčení z Konstantinopole. Tak uvrhl čtyřčlennou skupinku do sklepení hradu, páchnoucí vlhké jeskynní kobky úzkého obdélníkovitého tvaru, v níž ji držel asi tři měsíce. Když už vypadala Jaubertova situace bezvýchodně a paša, kličkující mezi Velkou Portou a iránským šáhem vytvářením falešných zpráv, pro něj chystal definitivní smrt, propukl ve městě mor, kterému podlehl jak Mahmúd, tak jeho syn Ahmed. Nástupce Ibrahím, vyděšený hrozbami šáha Persie ohledně pomsty, pokud paša nepropustí vězně na svobodu, konzultoval další postup s Velkou Portou. Jaubertova družina se alespoň dostala ze sklepení do koňské stáje a definitivní záchrana před už zdánlivě nevyhnutelnou smrtí přišla záhy. Ibrahím na základě pokynu z Konstantinopole propustil vězně a poslat je do tábora osmanského velkého

¹²⁴ Pierre Jérôme Dupré (+1820) byl francouzský diplomat, od roku 1803 až do své smrti obchodní komisař na konzulátu v Trabzonu

¹²⁵ YILMAZ, Ö. Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806, s. 75-76.

¹²⁶ Dnešní Doğubayazıt.

¹²⁷ Dnešní Sağlıksuyu.

vezíra Jusúfa Paši, táhnoucího v tu dobu směrem k Arménii. 19. února roku 1806 osvobozený Jaubert zamířil k turecké armádě.¹²⁸

Jusúf Paša tábořil u vesnice Endres,¹²⁹ 80 mil západně od Erzurumu, kam Jaubert přijel 14. března 1806. Po osmi měsících a třinácti dnech tak skončilo zajetí, do něhož se dostal 5. července přechozího roku. Osmanský velkovezír znal Jauberta osobně z jeho předchozí mise k Sultánu Selimovi III., a tak jej přijal přátelsky a slíbil, že mu pomůže s bezpečným přechodem do Íránu. Varoval ho ale před íránskou zdvořilostí, která má jen zakrývat faleš a neupřímnost.¹³⁰ Jaubertova mise tak pokračovala po několika týdnech směrem na východ k městu Van, odkud byla na dohled říše Fath 'Alí Šáha.

3.3.2 Jaubert v Íránu

Než se francouzská mise dostala k šáhovi, procestovala ještě značný kus Íránu. Z Choje, kde byl Jaubert 4. května nejprve přijat s nedůvěrou, se přesunul do Tabrízu, kde byl již od začátku přijat velmi uctivě v paláci chána Fath 'Alího, dále pokračoval do Ardabílu, kde se v ten čas nacházel vojenský tábor šáhova syna a zároveň guvernéra provincie Ázerbájdžán Abbáse Mirzá, jenž se svými jednotkami získal výhodné postavení v právě probíhajícím boji s Rusy. Abbás Mirzá přijal Francouze s největšími poctami a vzhledem k nedávným velkým vítězstvím Francie v bitvách proti napoleonské koalici se detailněji zajímal o francouzskou armádu.¹³¹ „Co je to za sílu,“ zeptal se jednoho dne Jauberta, „co vám dává tak velkou převahu nad námi? Co je příčinou vašeho pokroku a naší neustálé slabosti? ... Mluv, cizinče, co je potřeba udělat pro obrodu Íránu...?“¹³² Jaubert byl překvapen množstvím otázek, kterými byl zavalen od mladého íránského prince. Nikde v Turecku neviděl nikoho s tolika vědomostmi o Evropě, jejich dějinách a současnosti a touze po dalších podrobných informacích, jejichž součástí byl i přívál otázek týkajících se osobnosti francouzského císaře, jeho fyzické podoby a charakteristiky osobnosti.¹³³ Po zhruba sedmidenním pobytu v Ardabílu se Jaubert vydal přes Chalchál, Zandžán a Qazvín do hlavního města Teheránu, kam vstoupil 5. června 1806. Hlavní cíl jeho mise byl po patnácti měsících strastiplné pouti na dosah ruky.¹³⁴

Proces Jaubertova přijetí u šáha se příliš nelišil od Malcolmovy audience o pět let dříve i Romieuova slyšení v říjnu přechozího roku. Složitý protokol nedovoloval, aby se Jaubert setkal s Fath 'Alí Šáhem bezprostředně po svém příjezdu. V první fázi

¹²⁸ JOMARD, E-F. Analysis of the Travels of M. Amedee Jaubert in Armenia and Persia, in 1805 and 1806, s. 137-139.

¹²⁹ Součást dnešního města Suşehri.

¹³⁰ JAUBERT, P.-A. *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*, s. 93-94.

¹³¹ JOMARD, E-F. Analysis of the Travels of M. Amedee Jaubert in Armenia and Persia, in 1805 and 1806, s. 140.

¹³² JAUBERT, P.-A. *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*, s. 174-176.

¹³³ *Ibid.*, s. 177-178.

¹³⁴ YILMAZ, Ö. Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806, s. 81.

probíhala návštěva velkovezíra Mirzá Šáfiho a dalších ministrů, než nadešel den určený pro první audienci u šáha. Ten den byly ulice Teheránu opět zaplněny publikem a francouzské poselstvo bylo pozváno do šáhova paláce procházkou přes dvě nádvoří až k salonu vezírů, kde už čekal Mirzá Rezá Qolí a další osobnosti tehdejšího dvora. V této místnosti už se jen čekalo, až nadejde astrologem určená hodina pro samotnou audienci u šáha. V audienční síni vyndal Jaubert ze sáčku z brokátu Napoleonův dopis, který šáhovi předložili na zlatém podnose a velkovezír jej četl nahlas pro celý sál. Slyšení trvalo déle než hodinu, šáh byl nejspíše potěšen vzácnou možností konverzace s Evropanem v perském jazyce. Součástí audience byla jako tradičně prohlídka paláce a přilehlých zahrad.¹³⁵

V době návštěvy Francouzů šáhův dvůr vyjížděl na každoroční letní slavnost spojenou s vojenskou přehlídkou, loveckými večírky a další zábavou v královském kempu u města Soltáníje, ležícího na půl cesty mezi Teheránem a Tabrizem. Fath 'Alí Šáh poctil Jauberta pozvánkou k účasti. Toho sice sklátily vysoké horečky a slabost, které připisoval špatnému teheránskému ovzduší, šáh mu ale věnoval mimořádnou pozornost, máje v blahé paměti podobné onemocnění a smrt Romieua. A tak pod hrozbou popravy přikázal hlavnímu dvornímu lékaři, aby se postaral o Jaubertův zdravotní stav. Ten byl nakonec schopen přemístit se do Soltáníje, kde trávil čas analýzou šáhovy armády v kombinaci s odpočinkem ve společnosti nejvyšších úředníků i samotného šáha, který v Soltáníje potvrdil svůj úmysl prohlubovat přátelství s francouzským národem a slíbil se zdvořilostí přijímat jakékoli Francouze, kteří by navštívili Írán.¹³⁶ Velkovezír Mirzá Mohammad Šáfi následně sepsal dopis, ve kterém ministra zahraničí Talleyranda informoval o spokojenosti Íránu s Jaubertovou misí a rozhodnutí vyslat Mirzá Mohammada Rezá¹³⁷ k Napoleonovi s cílem dojednat podmínky francouzsko-íránského spojení.¹³⁸ 14. července se Jaubert společně s Adriem Dupré (syn trabzonského konzula J. Dupré), který mezitím dorazil do Soltáníje se zprávami o dění v Evropě, služebnictvem a eskortou íránského šáha vydal na zpáteční cestu do Evropy, jež skoro kopírovala cestu, po níž před více než měsícem přijel. Vojenskou ochranu měla výprava až do Erzurumu, kam dorazila 19. srpna. Více než dva měsíce trvalo, než se Jaubert přes Trabzon a Sinop dostal zpět do Konstantinopole na francouzskou ambasádu vedenou generálem Sébastianim.^{139 140}

¹³⁵ JAUBERT, P.-A. *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*, s. 222-233.

¹³⁶ JOMARD, E-F. *Analysis of the Travels of M. Amedee Jaubert in Armenia and Persia, in 1805 and 1806*, s. 142.

¹³⁷ Mirzá Mohammad Rezá zvaný Qazvíní, rodák a bývalý guvernér Qazvínu, vysoký člen šáhova dvora.

¹³⁸ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 85.

¹³⁹ Horace François Sébastiani (1772-1851) byl významný francouzský maršál, politik, diplomat, v letech 1805-1808 velvyslanec Francie v Konstantinopoli.

¹⁴⁰ JOMARD, E-F. *Analysis of the Travels of M. Amedee Jaubert in Armenia and Persia, in 1805 and 1806*, s. 142.; YILMAZ, Ö. *Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806*, s. 88-91.

3.3.3 Význam Jaubertovy mise do Íránu

Přes všechny peripetie a neplánovaně dlouhou dobu trvání vedla Jaubertova mise k úspěšnému cíli. Výrazně napomohla k vytvoření oficiálního spojení mezi Francií a Íránem, stvrzeného následnou smlouvou z Finkensteinu. Jaubert využil svých zkušeností a vytvořených známostí ze svých předchozích cest, znalostí jazyků, především turečtiny a perštiny a především měl štěstí, které ho neopustilo ani ve chvíli, kdy mu šlo o zdraví nebo přímo o život. Navázal na Romieua, jenž mu v Teheránu připravil půdu pod nohama, a dotáhl diplomatické tažení Francouzů ke zdárnému konci.

Jaubertův přínos však nespočívá jen v jeho roli diplomata či analytika, byť to bylo hlavní náplní jeho mise. Jakožto vysokoškolský profesor vytvořil hodnotný literární odkaz, jenž je užitečnou charakteristikou Osmanské a Perské říše počátku 19. století. Ve svém cestopisném díle *Cesta do Persie a Arménie uskutečněná v letech 1805 a 1806*¹⁴¹ představuje Írán také z mnoha dalších aspektů. Od fyzicko-geografického, popisující podnebí, hory, řeky, pouště, zemědělskou produkci, přes sociálně-geografický, věnující se obyvatelstvu, ekonomice a obchodu, sociologický, v němž se pokouší charakterizovat podobu íránské rodiny, až po sociálně-antropologický, když popisuje tradice a zvyky běžného života v íránských vesnicích či městech. Dílo bylo jakousi příručkou pro další cestovatele do těchto oblastí, podobně jako *Dopisy psané z východu*,¹⁴² v nichž popisuje svoje cesty v dalších oblastech Blízkého východu.

¹⁴¹ V originále *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*. Vyšlo poprvé r. 1821.

¹⁴² V originále *Lettres écrites d'Orient*. Vyšlo poprvé až v r. 1842.

4. Napoleonův obrat: od Finkensteinu k Tylži

4.1 Geopolitická situace v roce 1807

Souběžně s francouzskými misemi do Íránu probíhal v Evropě boj Francie a třetí koalice, která vznikla po Napoleonově korunovaci císařem Francie. Koalice Ruska, Rakouska, Velké Británie a Švédska však opětovně nedokázala Napoleona zastavit. Jako rozhodující se ukázala vítězství v bitvách u Ulmu 20. října 1805, kde kapituloval rakouský generál Mack,¹⁴³ a u Slavkova, kde ve slavné bitvě tří císařů dokázal francouzský císař 2. prosince geniální taktikou rozdrtit přesilu rakouských a ruských vojsk. 26. prosince 1805 pak Prešpurskou mírovou smlouvou s Rakouskem zanikla nejen třetí koalice, ale i tisíc let trvající Svatá říše římská národa německého, místo níž vznikl Rýnský spolek vazalských států, podřízených Napoleonovi. Jedinou významnější ztrátou ve válce proti třetí koalici byla totální destrukce francouzské flotily admirála Villeneuve¹⁴⁴ dne 21. října v bitvě u Trafalgaru, do níž Francouze vylákal admirál Nelson. Po této události bylo jasné, že Francie může na dlouhý čas Británii ohrožovat už jen pozemními akcemi.¹⁴⁵

Mír z Prešpurku vyřadil z dalších protifrancouzských koalic Rakušany, nicméně hned v roce 1806 se utvořila již čtvrtá koalice, v níž jen Rakušany nahradilo Prusko, které deklaratorními požadavky na vyklizení francouzských pozic v příhraničních oblastech vybídl Napoleona k vojenské odpovědi. Pruskou armádu však prakticky zlikvidoval během jediného dne 14. října v bitvách u Jeny a Auerstedtu. 26. října napochodovala francouzská armáda do Berlína, od den později do něj vstoupil i sám císař. Do měsíce od

¹⁴³ Karl Mack von Leiberich (1752-1828) byl rakouský generál, po porážce od Napoleona odsouzen vojenským soudem, krátce vězněn, život dožil v ústraní.

¹⁴⁴ Pierre-Charles Villeneuve (1763-1806) byl francouzský admirál, zemřel předčasně po sporné sebevraždě v hotelu v Rennes.

¹⁴⁵ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 372-373; TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 161-165.

vyhlášení války dokázal Napoleon Prusko zcela vymazat ze seznamu evropských vojenských velmocí té doby. 21. listopadu 1806 vydal v Berlíně svůj dekret o kontinentální blokádě.¹⁴⁶ Toto politicko-hospodářské opatření proti Velké Británii, založené na totálním bojkotu britského dovozu do Evropy, nemohlo být funkční bez pomoci Ruska, jakkoli byl koncept totální protibritské blokády od základu nereálný. Napoleonovým prvořadým zahraničně-politickým cílem bylo uzavřít spojení s Ruskem. To však, jako aktuální spojenec poraženého Pruska, bylo nuceno postavit se Napoleonovi vojensky. A tak se v závěru roku 1806 těžiště konfliktu přesunulo na území Polska, politicky rozděleného na sféru ruskou, pruskou a rakouskou, které doufalo v brzké národní sjednocení. 26. prosince 1806 se Francouzi s Rusy střetli nerozhodně u Pultuska a pak v krvavé řeži u Jílového (Eylau) 8. února 1807, kde obě strany utrpěly vysoké ztráty.¹⁴⁷

Také Írán byl stále zaměstnán zdlouhavým několikaletým válečným konfliktem s Ruskem na jeho jižní kavkazské hranici. Obě strany vykazovaly přednosti a slabiny v takové kombinaci, že žádná z nich nebyla schopna vést boj k vítěznému konci. Rusové vynikali silným dělostřelectvem a skromnou, ale účinnou flotilou v Kaspickém moři. Jejich armáda se do množství i kvality mohla srovnávat se špičkou Evropy, na Kavkaz však byli posíláni vojáci spíše za trest a ani počet stálého ruského kontingentu nebyl dostatečný. Navíc je trápilo kavkazské podnebí, na něž nebyli zvyklí, nemoci z potravy a vody nebo častý výskyt epidemií moru. Oproti tomu přednosti i slabiny Íránu v jednotlivých parametrech vyznívaly ve srovnání s Rusy prakticky zcela opačně. Jejich počty převyšovaly několikanásobně počty ruských vojáků, neměli však k dispozici žádné námořní síly ani funkční dělostřelectvo, pokud nebude započteno pár ukořistěných děl. Pozemní síly navíc nebyly považovány za efektivní, a tak hlavní silou armády byla jezdeckvo. Jejich způsob organizace armády však zaostával za moderním evropským stylem. Jednotlivé pluky byly sestavovány vzhledem ke kmenové příslušnosti, což někdy vedlo k jejich vzájemné řevnivosti. Navíc íránská armáda zcela postrádala systematické vedení a taktický způsob boje. Někdy to však vedlo ke zmatení soupeře, protože chaoticky panický ústup íránských jednotek, typický pro totálně zdevastovanou evropskou armádu, u které se nedala očekávat další bojeschopnost, znamenal ve skutečnosti relativně zkonsolidovaný ústup a následný nečekaný protiútok. Morálka íránských vojáků byla také poměrně dobrá, přestože platy v armádě s výjimkou vysokých důstojníků byly velmi nízké, hnacím motorem byla vidina válečné kořisti, která byla prvořadým cílem. Její zajišťování však často vedlo k zanedbávání finální fázi, což umožňovalo Rusům uniknout a zregenerovat, místo aby byli v dané bitvě definitivně poraženi.¹⁴⁸

¹⁴⁶ FURET, F. *Francouzská revoluce. Díl I. Od Turgota k Napoleonovi*, s. 374; MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 395-399; TARLE, J. V. *Napoleon*, s. 168-176.

¹⁴⁷ MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte*, s. 401-408.

¹⁴⁸ ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 104-112; 120.

Přes zdánlivě slabší pozici Íránci v několika bitvách zvítězili. Po dobytí chanátu Gandža z kraje roku 1804 táhnul ruský generál Cicicanov v červnu téhož roku na Arménii. V bitvě o Ečmiadzin však nedokázal porazit zhruba šestinásobně větší íránskou armádu a arménské náboženské centrum se mu napoprvé nepodařil dobýt.¹⁴⁹ Dalším úspěchem íránské armády bylo odrazení ruského obléhání Jerevanu od července do září roku 1804. V roce 1805 se ještě Rusové pokusili dobýt íránské přístavní město Anzalí s cílem proniknout do vnitrozemí provincie Gílán a dále směrem k městu Qazvín, uvízli však v bažinatém terénu a byli poraženi lokální armádou. Následující roky války se nesly ve znamení partyzánských nájezdů Íránců a ruské obrany získaných pozic, přičemž obě strany střídavě slavily úspěch.¹⁵⁰ Pro konečný úspěch v tomto konfliktu čekal Fath 'Alí Šáh na rýsující se spojeneckou smlouvu s Francouzi.

4.2 Mise Mirzá Mohammada k Napoleonovi

Mezitím co se Jaubert v říjnu 1806 objevil v Konstantinopoli, šáhův zplnomocněný vyslanec Mirzá Mohammad Rezá Qazvíní byl v Outreyově doprovodu na cestě z Konstantinopole do Evropy. Nakonec se s Jaubertem setkali v lednu 1807 ve Varšavě, kde je již očekával ministr Talleyrand. Íránský vyslanec pak požádal Talleyranda o audienci, ale ministr ještě předtím vyslechl názory obou francouzských vyslanců na situaci v Íránu a její další možný vývoj v případě uzavření spojenecké smlouvy. Poté shrnul veškeré informace v dopise Napoleonovi, který byl přítomen ve svém hlavním velitelském stanu v Osterode zhruba 200 km od Varšavy. Zdálo se jisté, že Írán bude s Francií ochotně spolupracovat proti Rusku, spornější už se však jevílo, zda by byl ochoten a schopen s neexistujícím námořnictvem a nepříliš dobře organizovanou pozemní armádou efektivně vystupovat proti Británii. Další otázkou bylo, jaké smlouvy by Francie měla uzavřít: trojstrannou s Íránem a Tureckem, nebo s každým z nich zvlášť, když jsou zájmy obou blízkovýchodních říší diametrálně rozdílné.¹⁵¹

Napoleon reagoval zprvu váhavě. V odpovědi Talleyrandovi se ohradil, jaké má dát další pokyny, když ještě neviděl ani Jaubertovu zprávu z Íránu.¹⁵² Táhnoucí se válka s Ruskem a mírové řešení v nedohlednu však možná vedly Napoleona k rozhodnutí přímočařeji deklarovat své přání o navázání vztahů s Íránem. 14. března napsal dopis adresovaný Fath 'Alí Šáhovi, v němž na základě pozitivních zpráv od Jauberta potvrdil zájem pomoci Íránu v boji proti Rusku a zmínil se o vyslanci šáha, který se právě nachází

¹⁴⁹ Ečmiadzin je bývalý název dnešního Vagharšapatu, nachází se poblíž Jerevanu a dodnes se pyšní komplexem náboženských staveb umístěných na seznamu UNESCO.

¹⁵⁰ ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 120-121.

¹⁵¹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 91-93.

¹⁵² *Correspondance de Napoléon Ier*, svazek XIV, dopis č. 11918. Dopis adresovaný Talleyrandovi dne 3. března 1807.

ve Varšavě. Císař Francie se s ním setká, aby mu předal svůj plán dalšího postupu.¹⁵³ Ve stejný den napsal Napoleon ještě druhý kratší dopis korunnnímu princí Abbásovi, reagující na předchozí korespondenci, v němž vyzdvihuje Abbásovy úspěchy proti Rusům, vyzdvihuje jeho osobnost i armádu a přeje mu šťastnou budoucnost.¹⁵⁴ Z obou těchto dokumentů vyplývá, jak důležitou roli Napoleon přikládal spojení s Íránem. 12. dubna zaslal Talleyrandovi dopis s rozhodnutím o vyslání generála Gardana v roli zplnomocněného vyslance k šáhovi: „Můj pobočník generál Gardane si přeje jet do Persie. Je vnukem muže, jenž uzavřel smlouvu v roce 1715. Považuje to za povinnost a je pro toto poslání pln nadšení... Za dva dny pojedje do Varšavy, odkud má v úmyslu odjet 20. dubna do Konstantinopole. Pan Rousseau by mu měl být přidělen jako tajemník.“¹⁵⁵ Gardane měl mít na cestu pestrý doprovod sestavený hlavně z ženijních a dělostřeleckých důstojníků a dragomanů. Kromě výcviku íránské armády Napoleon plánoval zaslat šáhovi množství děl a střelných zbraní podle potřeby a instruoval ministra zahraničí, aby si toto upřesnil s vyslancem Mirzá Mohammadem. Celá akce měla být uskutečněna opět v tajném režimu, včetně eventuálního převozu zbraní, jež se mělo do Íránu dostat diskrétně za pomoci námořní dopravy.¹⁵⁶

4.2.1 Finkensteinská smlouva

Talleyrand tlumočil Napoleonův dopis íránskému vyslanci 15. dubna. Mirzá Mohammad Rezá Qazvíní s velkým potěšením přijal takto podrobný návrh Francouzů a potvrdil zájem o zaslání bajonetů do výše 10 000 ks, stejně jako vyslání vojenských instruktorů. Po diskusi s Tallerandem Qazvíní projevil zájem setkat se s císařem osobně a předat mu některé další informace, které by se Francouzi v žádné korespondenci ani osobně v Íránu v roli cizích diplomatů nikdy nedozvěděli.¹⁵⁷ Audience íránskému velvyslanci u císaře Francie byla naplánována na zámku ve Finkensteínu, kam se již 1. dubna Napoleon přesunul se svým štábem z Osterode. 26. dubna se Mirzá Mohammad Rezá setkal poprvé s Napoleonem ve Finkensteínu. V prvních dnech po velvyslancově příjezdu probíhaly neformální hovory, v nichž Mirzá Mohammad za přítomnosti překládajícího Jauberta odpovídal na různé císařovy otázky, debaty se věnovaly také historii Íránu. Nechyběly ani slavnostní vojenské přehlídky, které Qazvíního velmi zaujaly. Nacvičené vojenské defilé doprovázené hudbou považoval za něco ohromného a dokonce žádal Napoleona, zdali by šáhovi nevěnoval určitý počet hudebníků, jako kdyby to byli jeho otroci. Vlastní vyjednávání smlouvy trvalo jen několik málo dní. Za francouzskou stranu se jednání

¹⁵³ Ibid., svazek XIV, dopis č. 12025. Dopis adresovaný šáhu Persie dne 14. března 1807.

¹⁵⁴ Ibid., svazek XIV, dopis č. 12026. Dopis adresovaný korunnnímu princí Persie dne 14. března 1807.

¹⁵⁵ Ibid., svazek XV, dopis č. 12354. Dopis adresovaný Talleyrandovi dne 12. dubna 1807.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 98.

zúčastnil ministr Hugues Bernard Maret¹⁵⁸ a Pierre-Amédée Jaubert. Ministr zahraničí Talleyrand zůstal ve Varšavě, protože nebyl na jednání Napoleonem nominován. Smlouva byla oběma zplnomocněnými diplomaty slavnostně podepsána dne 4. května 1807 a obsahovala celkem 16 článků. Její ratifikace byla plánována v horizontu čtyř měsíců na šáhově dvoře v Teheránu.¹⁵⁹

První článek stanovuje obecný mír, přátelství a spolenectví mezi francouzským císařem a íránským šáhem. V dalších 4 článcích Francie garantuje územní celistvost Íránu v jeho současné podobě a navíc uznává nárok šáha na Gruzii jako území, které je právoplatnou součástí jeho říše. Proto francouzský císař vyvine veškeré úsilí, aby donutil Rusko k odchodu z Gruzie, což má být stálým cílem jeho zahraniční politiky. Dále bylo dohodnuto, že Francie bude mít v Teheránu své stálé diplomatické zastoupení. V článcích 6 a 7 bylo dojednáno zaslání potřebného vojenského vybavení a školícího personálu dle šáhových požadavků tak, aby došlo k reorganizaci a modernizaci armády dle evropských standardů. Írán se v článku 8 zavazuje k přerušení jakýchkoliv vztahů s Anglií (Velkou Británií), vyhlášení války a zahájení nepřátelských akcí. Dále má dojít ke stažení íránského velvyslance z Bombaje, vyhoštění britských vyslanců z íránského území a odmítnutí jakýchkoli návrhů na jednání ze strany britských diplomatů nebo agentů. Článek 9 stanovuje francouzsko-íránskou vojenskou spolupráci proti Anglii a Rusku v případě, že tito společně vyhlásí válku komukoliv ze spojenců. Dalších 5 článků se věnuje aktivitám proti Británii. Zavazují šáha, aby zajistil průchod francouzské armádě při protibritském tažení do Indie, přesvědčil Afghánce k účasti na takovém tažení a poskytl veškerou pomoc a vybavení francouzské flotile v případě jejího zakotvení v Perském zálivu. Ve zbytku smlouvy obě strany plánují uzavřít v Teheránu ještě obchodní smlouvu a ratifikovat smlouvu z Finkensteinu.¹⁶⁰

Smlouva tedy zohledňuje íránské zájmy proti Rusku a francouzskou snahu oslabit Velkou Británii v souladu s nastavením kontinentálního systému z roku 1806. Obě strany tak jsou nevyhnutelně nuceny spolupracovat současně proti oběma velmocím - Rusku i Velké Británii. Diplomatické zastoupení u šáhova dvora, stejně jako zajištění modernizace íránské armády, měl zajistit již zmíněný generál Gardane,¹⁶¹ kterého Napoleon instruoval dopisem krátce po uzavření Finkensteinské smlouvy.

¹⁵⁸ Hugues Bernard Maret, vévoda z Bassana (1763-1839) byl francouzský právník, státní úředník a diplomat, Napoleonův státní tajemník a ministr zahraničí v letech 1811-1814, po pádu císařství byl v závěru života předsedou francouzské vlády.

¹⁵⁹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 100-102.

¹⁶⁰ HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914 (Vol. 1)*, s. 77-78; SAVORY, R. M. *British and French Diplomacy in Persia, 1800-1810*, s. 32.

¹⁶¹ Claude Mathieu de Gardane (1766-1818) byl francouzský generál a diplomat. Před revolucí byl podporučíkem jezdeckta, v roce 1793 získal hodnost kapitána, později v roce 1799 byl za projevenou statečnost v boji jmenován brigádním generálem, v roce 1805 se stal pobočníkem císaře Napoleona. Po misi u dvora íránského šáha v letech 1807-1809 byl v roce 1810 jmenován hrabětem a sloužil v Napoleonově armádě, a to i během stodenního císařství. V roce 1815 byl penzionován a o tři roky později zemřel.

4.3 Mise generála Claude-Mathieu de Gardana

Generál Gardane byl po uzavření smlouvy vyzván k okamžitému odjezdu do Íránu. 30. května 1807 opustil Finkenstein a vydal se s členy své mise¹⁶² a s íránským vyslancem Mirzá Mohammadem do Konstantinopole, která měla být jeho zastávkou před příjezdem do Íránu. Tamější velvyslanectví mělo Gardanovi poskytnout další podporu v jeho cestě k íránskému dvoru. Přes původní odhady, že by se smlouva mohla ratifikovat už za čtyři měsíce, vydala se Gardanova skupina 10. září 1807 z Konstantinopole na cestu do Teheránu. Zvolili cestu přes turecká města Erzurum, Bajazíd, íránský Choj, Tabríz a Qazvín, přestože Jean-François Rousseau ve svém dopise 14. dubna 1807 doporučoval Talleyrandovi, aby vyslanci volili vhodnější trasu přes Aleppo, Mosul a Baghdád.¹⁶³ Přestože už nebyl v Bajazídu přítomen obávaný paša Mahmúd, stále se jednalo o zdoluhavou riskantní trasu, charakteristickou nepohodlným ubytováním, občasným nepřátelstvím místního obyvatelstva a loupežemi, a také rizikem onemocnění daných prostředím. Takto mise přišla o inženýra-geografa poručíka Bernarda, který podlehl vysokým horečkám doprovázeným zvracením v prvním íránském městě Choj.¹⁶⁴

Během měsíce listopadu se Gardane posunul ještě do Tabrízu, sídelního města korunního prince Abbáse Mirzá, u něhož proběhla audience Gardanovy skupiny a Qazvínu, kde byli Francouzi instruováni ohledně přesného data audience u šáha v Teheránu. Astrologické propočty, které Íránci brali velmi vážně, určily nejvhodnějším datem 4. prosinec 1807. Tento den tedy byla francouzská výprava přijata velkovezírem Mirzá Šáfím, u něhož se Gardane ubytoval. Audience v šáhově paláci proběhla o tři dny později.¹⁶⁵

4.3.1 Cíle Gardanovy mise

Hlavní obrysy cílů Gardanovy mise byly Napoleonem definovány již 12. dubna, tedy zhruba tři týdny před podpisem smlouvy na zámku ve Finkensteinu. První cíl byl vojensko-strategický. Prozkoumat stav šáhovy armády, zmapovat terén a stav komunikací, pokud by se francouzská armáda vydala přes Írán do Indie, celkově považovat Írán za přirozeného spojence vzhledem k jeho nepřátelství k Rusku, zkvalitnit šáhovo vojsko, zmodernizovat vojenské základny. Další cíle se týkaly obnovení obchodu

¹⁶² Členy Gardanovy mise byli diplomaté - tajemníci (starší bratr Paul-Ange Louis de Gardane, Joseph Rousseau, Félix Lajard), attaché (de Boisson, Martin, Raymond), šest tlumočnicků (Jouannin, de Nerciat, Joinnard, Tancoigne, Escalon, Dupré), lékař (dr. Salvatori), dva kaplani (Damade, Frangopoulo), armádní důstojníci (kapitán pěchoty Verdier, seržanti pěchoty Finot, Maréchal a Damron, poručíci dělostřelectva Fabvier a Reboul, kapitán jezdeckva Pépin), vojenští inženýři a geografové (kapitáni inženýrů Truillhier, Lamy, Bontems-Lefort, Bianchi d'Adda, kapitán inženýrů a geografů Trézel, poručík inženýrů a geografů Bernard).

¹⁶³ DEHÉRAIN, H. *Le voyage du consul Joseph Rousseau d'Alep a Bagdad en 1807*, s. 177.

¹⁶⁴ VINSON, D. *NAPOLÉON EN PERSE: GENÈSE, PERSPECTIVES CULTURELLES ET LITTÉRAIRES DE LA MISSION GARDANE (1807-1809)*, s. 876-877.

¹⁶⁵ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 119-120.

s Íránem. Třetí oblast zahrnovala udržování společné protibritské politiky. Kromě toho se měla nastavit intenzivní korespondence mezi Gardanovou misí a Sébastianiho velvyslanectvím v Konstantinopoli, jež mělo urychleně informovat Paříž.¹⁶⁶ 10. května předal Napoleon svému vyslanci do Íránu další konkrétní instrukce. V nich zdůraznil rusko-iránské nepřátelství, vycházející z anexe Gruzie a ruského ohrožování dalších šáhových provincií a nutnost tyto protiruské nálady udržovat. Dále by měl generál Gardane vynaložit veškeré úsilí k zajištění spolupráce Velké Porty a šáha, protože jejich protiruské cíle jsou obdobné. Důležitým cílem je utvoření trojčlenného spojení s Íránem a Tureckem, aby se francouzská armáda dostala do Indie a zároveň získala spojence v boji proti Rusku. Írán by se kromě Ruska měl obávat i Anglie, která se stále více tlačí k jeho hranicím. Mohlo by se stát, že se Írán jako Indie jednou stane britskou provincií. Proto by šáh společnou koordinací s Francií měl tomuto nebezpečí zabránit. Kromě vojenských a diplomatických cílů má Gardane prozkoumat možnosti obchodu mezi Francií a Íránem, jaké zboží od francouzských výrobců by se v Íránu ujalo, na základě toho bude oprávněn vyjednat obchodní smlouvu, podobnou uzavřeným smlouvám z let 1708 a 1715.¹⁶⁷

4.3.2 Zlomový bod: Tylžský mír

Události roku 1807 byly ovlivňovány časovým zpožděním v transferu informací. V červnu, kdy byl Gardane se svou misí teprve na cestě do Konstantinopole, poslal tamější velvyslanec Sébastiani prvního tajemníka La Blanche do Teheránu, aby vyjednal se šáhem vzájemnou protibritskou politiku a motivoval ho k bojům s Rusy na Kavkaze, a to na základě pokynů Napoleona po únorové bitvě u Jílového. Ještě než La Blanche stihl vyčerpat své veškeré možnosti v neodbytném naléhání na Fath 'Alí Šáha, rozdrtil Napoleon 14. června 1807 v krvavé bitvě u Friedlandu rusko-pruskou koaliční armádu. Výsledkem bylo uzavření míru v pruské Tylži mezi císařem Napoleonem a carem Alexandrem dne 7. července. Tento akt zcela obrátil na ruby význam Finkensteinské smlouvy. La Blanche se o této změně dozvěděl až z říjnové Sébastianiho korespondence a než stačil obsah dopisu projednat s dvorem, šáh obdržel zprávy od Rusů. Vrchní velitel na Kavkaze generál Gudovič¹⁶⁸ náležitě vykreslil francouzský obrat a tlačil šáha do omezeného manévrovacího prostoru mírových jednání. Když pravdivost situace potvrdil i La Blanche, spojení Íránců s Francouzi dostalo první menší trhliny. La Blanche se vydal nazpět do Konstantinopole počátkem listopadu, tedy měsíc před příjezdem Gardana, ale v tu dobu již bylo jasné, že se mění důležitost a cíle Gardanova posláním. Talleyrand v dopisu generálu Gardanovi ze srpna 1807 informuje o změně v postojích

¹⁶⁶ *Correspondance de Napoléon Ier*, svazek XV, dopis č. 12354. Dopis adresovaný Talleyrandovi dne 12. dubna 1807.

¹⁶⁷ *Ibid.*, dopis č. 12563. Dopis adresovaný generálu Gardanovi dne 10. května 1807.

¹⁶⁸ Ivan Vasiljevič Gudovič (1741-1820) byl ruský generál, šlechtic a politik ukrajinského původu.

k rusko-iránské válce. Nově má generál Gardane usilovat o nastolení míru mezi oběma stranami, zatímco důraz na utváření protibritské politiky zůstává v platnosti, včetně vytváření podmínek pro invazi do Indie.¹⁶⁹ Vzniklá situace však nic nezměnila na vůli Fath 'Alí Šáha pokračovat ve spolupráci s Francouzi. 7. prosince dle plánu přivítal na slavnostní audienci Claude Gardana, 22. prosince ratifikoval Finkensteinskou smlouvu a schválil uzavření obchodní smlouvy na základě smluv z let 1708 a 1715. Gardane si získal šáhovu důvěru, když netrval na dodržování článku 8, podle něhož měl Írán spoluvytvářet podmínky pro invazi do Indie, ale naopak souhlasil s přednostním plněním článku 4 o přinucení Rusů stáhnout se z Kavkazu. Tím se však odklonil od měnícího se kurzu ministerstva zahraničí své země. Složitost situace, do níž se dostal, znovu ilustruje časové zpoždění v přísunu informací. Například změnu na postu ministra zahraničí ze srpna 1807 zaregistroval až v únoru 1808. A tak svůj dopis z 24. prosince adresoval stále ještě Talleyrandovi. V dopise shrnul všechny důležité události předchozích dní a potvrdil pokračující topografický průzkum terénu pro přípravu pochodu do Indie.¹⁷⁰

V únoru 1808 k šáhovi doputovalo Napoleonovo osobní stanovisko k Tylžskému míru. Císař v něm ospravedlňoval mírové aktivity s Ruskem a ujišťoval šáha, že Rusko bude vytvářet přátelské vztahy s jakýmkoli ze spojenců Francie. Gardane má tímto plnou moc ke zprostředkování mírových jednání mezi Ruskem a Íránem. Fath 'Alí Šáh reagoval s tradiční iránskou vřelostí, při vědomí Napoleonových úspěchů v Evropě v tu chvíli stále doufal ve schopnosti Francouzů přesvědčit cara k přijetí takových podmínek, které povedou k odchodu z Kavkazu.¹⁷¹

Gardane však nebyl v Íránu spokojený. Ani jemu, ani jeho podřízeným nesvědčily podmínky míse a její pozměněné cíle jej dostávaly jen do problémů. Jako francouzský velvyslanec měl dbát pokynů ministra zahraničí, které se však lišily od požadavků šáha, byl tedy v soukolí mlýnských kol, z něhož bylo těžké uniknout. Ve svých dopisech do Francie žádal o stažení z míse, podpořen zprávou dr. Salvatoriho o svém nedobrém zdravotním stavu zapříčiněném klimatem. Využil také známosti své ženy s Josefínou, císařovnou Francie, aby jí žádala přesvědčit Napoleona k odvolání manžela zpět do vlasti, avšak nic z toho se neujalo. Z doslechu navíc Gardane věděl o britských aktivitách reagujících na francouzský diplomatický úspěch v Íránu a bylo mu jasné, že dříve nebo později budou Britové tlačit na šáha, aby zrušil spojení s Francouzi. Britové skutečně plánovali vyslání baghdádského konzula Hartforda Jonese, který v Londýně dostal pověření pro svou cestu do Íránu a odjel do Indie, odkud měl v plánu podniknout cestu do Perského

¹⁶⁹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 107-114; GARDANE, A. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*, s. 106-115; DRIAULT, É. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 311.

¹⁷⁰ GARDANE, A. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*, s. 121-123. Novým ministrem zahraničí po Talleyrandovi se stal Jean-Baptiste Nompere de Champagny (1756-1834), francouzský diplomat a bývalý ministr vnitra.

¹⁷¹ GARDANE, A. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*, s. 144-151.

zálivu. Nový generální guvernér Indie lord Minto¹⁷² však upřednostňoval již jednou úspěšného Malcolma a vyslal jej do Íránu jako oficiálního diplomata Britské východoindické společnosti. Jones mezitím čekal v Bombaji na vývoj situace, ale tento nesoulad mezi Londýnem a Bombají vedl spíš jen k rivalitě mezi oběma diplomaty. Z vysokých představitelů šáhova dvora byli profrancouzští především následník trůnu princ Abbás Mirzá a velkovezír Mirzá Mohammad Šáfí, ale určitá část vládních kruhů byla proti a přimlouvala se za spolupráci s Brity. Když velkovezír potvrdil Gardanovi existenci Malcolmovy mise a nabídky Gudoviče, který poslal do Teheránu návrh mírových jednání, byl nucen hrát o čas. Rusko-iránské pohledy na stanovení hranic na Kavkaze však nebyly navzájem slučitelné, a tak Gardane navrhl šáhovi uspořádat jednání ve Francii mezi iránským velvyslancem Askarem Chánem Afšárem,¹⁷³ který se do Paříže vydal na stálé diplomatické zastoupení a dorazil tam v červenci, ruským velvyslancem Tolstým a Napoleonem. Věděl, že opět překračuje své pravomoci, ale pokud měl sloužit francouzským zájmům, bylo za těchto podmínek důležité umět improvizovat. Šáh s tímto návrhem souhlasil a žádost Britů o audienci zamítnul. Místo toho byl Malcolm vyzván k diplomatickému jednání s guvernérem Fársu, což se pokládalo za ponižující požadavek. Na protest Malcolm opustil Írán a vrátil se do Indie.

4.3.3 Modernizace armády a mapování tras pro invazi do Indie

Mezitím Gardane tvrdě pracoval na jedné z klíčových náplní mise, a to zmodernizovat a vycvičit šáhovu armádu. Gardanova analýza hovořila o 144 000 jezdcích výborné úrovně, ale mizerné disciplíny, 60 000 členů pěchoty, avšak s těžkou neefektivní výzbrojí a 2 500 vojáků dělostřelectva, jejichž zastaralé vybavení a jediné funkční dělo, ukořistěné Rusům, snižovalo význam artilérie na minimum. Armáda navíc neměla prakticky žádné námořní síly.¹⁷⁴ Výcvik armády, vytváření pevného jádra disciplinovaných jednotek, schopných důstojně kooperovat na invazi do Indie, zajišťovali kapitáni Verdier a Lamy. Poručík dělostřelectva Fabvier byl poslán do Esfahánu, aby tam zřídil slévárnu a vytvořil moderní děla dle předlohy ruského vzoru, který byl značně populární. Vzhledem k počáteční neexistenci zázemí, dílen, dělníků, materiálu a naopak neustálým půtkám s místní administrativou bylo nadlidským počinem, že dokázal vyrobit za 5 měsíců 20 funkčních děl, která k údivu všech nezmrzela ani nezabila nikoho z obsluhujících vojáků, když byla děla použita na slavnosti k oslavě Napoleonových narozenin 15. srpna 1808.¹⁷⁵

Velmi významnou a časově náročnou činností Gardanova týmu bylo mapování cest do Indie. Pro tento účel nechal své důstojníky prozkoumat oblasti Blízkého východu, kapitán Bianchi d'Adda zkoumal terén cesty do Teheránu přes Aleppo a Baghdád,

¹⁷² Gilbert Elliot, 1. hrabě z Minto (1751-1814) byl britský diplomat a politik.

¹⁷³ Askar Chán Afšár byl iránský diplomat, velvyslanec Fath 'Alí Šáha v Paříži mezi lety 1808-1809.

¹⁷⁴ GARDANE, A. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*, s. 121-122.

¹⁷⁵ DRIAULT, É. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 316-318.

poručík Fabvier především díky svému posláním znal dobře cestu mezi Teheránem a Esfahánem. Kapitán Trézel měl zmapovanou trasu z Esfahánu směrem na jih přes Šíráz až k Perskému zálivu a Truillhier si vzal na starost východní směr z Teheránu na Mašhad. Gardane zjistil, že jižní trasa Aleppo – Baghdád – Búšehr – Šíráz – Jazd by byla relativně rychlá, ale nevhodná pro převoz zbraní a nebezpečná z hlediska útoku britských jednotek z Perského zálivu a jejich dosahu do jižního Íránu. Proto se jevílo lepší možností pokračovat z Baghdádu na Hamadán a pak směrem na Mašhad a Herát. Za předpokladu, že by tažení bylo schopno projít z Konstantinopole po severní pobřežní trase přes Trabzon do Erzurumu a Vanu, mohla by cesta pokračovat trasou Hamadán – Jazd – Herát v celkové délce 7 až 8 měsíců, v druhé variantě pak Tabríz – Teherán – Mašhad – Herát, která by byla trvala jen 5 až 7 měsíců. Z Herátu už byla uvažována jen jediná varianta, Francouzi znali schůdnost trasy z Herátu na Kábul a Pěšavár, kde by získali vojenskou podporu místních kmenů nesnášejících Brity. U Láhauru by tak íránsko-hindská armáda zkombinovaná evropskými vojáky a řízená evropskými důstojníky představovala pro Britskou Indii sílu, proti níž by byla nulová šance na úspěch. Napoleonovi se skutečně naskýtala historická možnost tažení srovnatelného s Alexandrem Velikým. Sjednocení íránských, afghánských a hindských kmenů nenávidějících Brity a jejich kooperace až s padesátitisícovou francouzskou invazní armádou by představovalo údernou sílu. Afghánské a hindské kmeny byly schopny poskytnout desetitisíce vojáků jezdeckta. Zatímco motivace Afghánců byly vedeny znovudobytím ztracených území, hindské kmeny chtěly zbavit Indii britského kolonialismu, postavit Indii na nohy a zajistit jim důstojnou roli v mezinárodním postavení.¹⁷⁶

4.3.4 Konec Gardanovy mise

Postupem času se Gardane v Íránu dostával pod stále větší tlak. Car prostřednictvím Gudoviče odmítl návrh na roční příměří a třístranná vyjednávání v Paříži. Za nevhodná je považoval i Champagny. Jediné pokyny, které v polovině roku 1808 Gardane měl, stále opakovaly nutnost zajistit mírová jednání mezi Ruskem a Íránem. Byl to však stále jen začarovaný kruh. Íránci se odkazovali na první čtyři články Finkensteinské smlouvy, s odkazem na to, že oni svou část povinností splnili. Očekávali tedy to stejné od Francouzů, zejména pak splnění článku 4 o stažení Rusů z Kavkazu. Rusové povzbuzeni Tylžským mírem odmítali jakékoli ústupky a Gardanovi nezbývalo nic jiného než uklidňovat šáha tím, že Napoleon jistě dostojí svému slovu.

Na podzim Gardane poslal na Kavkaz jednoho ze svých diplomatů Felixe Lajarda, aby předal Gudovičovi vzkaz, že Írán je spojencem Francie a integrita jeho území byla francouzským císařem zaručena. Jakékoli útoky na íránská území na Kavkaze budou považovány za provokaci. Ruské jednotky by měly vyčkat na rozhodnutí učiněná vládci

¹⁷⁶ Ibid., s. 319-320.

Francie a Ruska a neeskalovat situaci, které by mohla mít nepříjemné následky.¹⁷⁷ Rusové však mezitím obnovili bojové akce v oblasti Jerevanu a situace se ještě víc zkomplikovala, když kapitáni Lamy a Verdier dostali pokyn zaujmout neutrální stanovisko, tedy nezapojovat se aktivně do boje proti Rusku. Obnovení ruské agrese a absence jednoznačných zpráv z Francie přinutilo šáha reagovat. Na zasedání dvora 23. listopadu předvolal Gardana ke slyšení. Oznámil mu, že Gudovič svými výroky oklamal jak Írán, tak Francii, když spustil ofenzivu u Jerevanu. Gardanovi vytknul, že svým neutrálním stanoviskem k Rusku postavil francouzské důstojníky mimo boje. Jimi vycvičené íránské jednotky tak zůstaly bez svých velitelů. Zpochybnil také úspěšnost Lajardovy mise a vytknul Gardanovi, že kvůli nečinnosti Francouzů se Írán dostal do problémů. Gardane opáčil, že je Napoleon zaměstnán situací ve Španělsku, kde v roce 1808 došlo k povstání a až se dozví o chování Ruska, jistě zasáhne. Šáh však shrnul své pocity hořkosti.¹⁷⁸ „Je přece jasné, že Rusko nemá v úmyslu podvolit se francouzské mediaci... nedorazilo ani 20 000 mušket objednaných z Francie. Sotva jste k nám dorazili na misi, požadovali jste přerušení všech vztahů s Británií, to se stalo. Požadovali jste, abychom uzavřeli dohodu s Ruskem, to jsme udělali. Požadovali jste uzavřít příměří s Ruskem a Napoleon měl zprostředkovat mírová jednání, vše bylo odsouhlaseno. Požadovali jste, aby byl Malcolm odmítnut, nebyl tedy přijat...Dbali jsme na všechny vaše požadavky!“¹⁷⁹

Šáh navíc vytáhl britskou kartu, aby na Gardana ještě víc zatlačil. Hartford Jones připlul v říjnu 1808 do Perského zálivu a požádal o přijetí u šáha. Gardane zaujal jednoznačné stanovisko, oznámil šáhovi, že pokud přijme britské vyslance u svého dvora, bude to porušení smlouvy a Francouzi opustí Írán. Šáh znovu zopakoval, že preferuje přátelství a spolupráci s Francouzi a na důkaz toho přistoupil na Gardanův návrh šedesátidenní lhůty, během které vyčkají na očekávané zprávy z Francie. Do 20. ledna 1809 bude tedy Írán oddalovat přijetí mise Hartforda Jonese. Po této audienci poslali šáh s velkovezírem další dopisy Napoleonovi, resp. de Champagnymu, v nichž popisovali naléhavost své situace a vyzývali své spojence k odezvě, protože nelze dlouhodobě ustát tlak ze severu od Rusů a z jihu od Britů.¹⁸⁰

Napoleonův zájem o Írán, potažmo invazi do Indie, byl ale odsunut na vedlejší kolej. Události roku 1808, kdy došlo k povstání ve Španělsku a Rakousko opět začalo hrozit protifrancouzským odporem, ho nutily udržovat spojenectví s Ruskem. Na přelomu září a října 1808 si na sněmu v Erfurtu stvrdil s Alexandrem dohodnutý kurs zahraniční politiky, proto byl car překvapen Gardanovými aktivitami. Ve svém dopise

¹⁷⁷ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 152.

¹⁷⁸ Ibid., s. 158-159; DRIAULT, É. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 332-333.

¹⁷⁹ SAVORY, R. M. *British and French Diplomacy in Persia, 1800-1810*, s. 39.

¹⁸⁰ Ibid., s. 39; AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 157-163.

francouzskému velvyslanci v Petrohradu zdůraznil ruské požadavky na stanovení hranic s Íránem. Velvyslanec Caulaincourt¹⁸¹ následně poukázal na vzrůstající problém v dopise Champagnymu. Ten reakcí z února 1809 potvrdil Napoleonovu zaneprázdněnost a neochotu situaci vyřešit: „Císař nemá zájem o Persii. Generál Gardane nedostal žádné jiné pokyny, než že by měl zprostředkovat uzavření míru mezi Rusy a Peršany, pokud o to budou stát. Chápejte, že náš zájem je v Rusku, ale jak jste velmi správně řekl, dlužíme Persii určitou pozornost v zájmu společné věci...“¹⁸² Proto se Rusové cítili být na koni ohledně svého postavení na Kavkaze. Gardane neměl zprávy od svých nadřízených a nevěděl, že invaze do Indie se stala odsunutou záležitostí. Íráncům však už také muselo být jasné, že pravděpodobnost císařovy odezvy do stanovené dvouměsíční lhůty je nízká. Koncem ledna byl z Paříže odvolán velvyslanec Askar Chán Afšár i se svým více než padesátičlenným doprovodem a britskému vyslanci Jonesovi bylo již během prosince tajně umožněno přesunout se z Perského zálivu k Teheránu.

24. ledna 1809 se generál Gardane i se svými důstojníky opět setkal se šáhem a jako předtím Gardane pohrozil odjezdem, pokud šáh přijme britského vyslance. Šáh jej žádal, aby nedělal politicky chybné rozhodnutí, ale již na začátku února se sám rozhodl k přelomovému rozhodnutí přijmout Jonesovu delegaci navzdory Francouzům.¹⁸³ 8. února Gardane oznámil šáhovi, že opustí Teherán. Šáh vyjádřil lítost nad tím, kam situace dospěla a požádal Gardana, aby zůstal alespoň v Tabrízu u Abbáse Mirzá do příchodu informací z Francie. 12. února na posledním setkání před odjezdem šáh těžko skrýval své emoce: „Generále, a vy, pánové Francouzi, byli jste tu velice vítáni, velice vítáni!“¹⁸⁴

¹⁸¹ Armand Augustin Louis de Caulaincourt (1773-1827) byl francouzský generál a diplomat, ministr zahraničí, velvyslanec v Rusku, v roce 1808 obdržel titul vévoda z Vicenzy.

¹⁸² AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 168-169.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 172-175.

¹⁸⁴ GARDANE, A. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*, s. 185.

5. Vztahy Íránu a Francie od roku 1809

Druhý den po odjezdu generála Clauda Mathieu Gardana z Teheránu dorazil do Teheránu Jones se svou výpravou a od prvního večera začal s vyjednáváním o obnovení britsko-iránské smlouvy o spojenectví. Íránci stále ještě čekali na případný zvrát situace ze strany Francie, a tak zvolili zdržovací taktiku. Jones požadoval absolutní přerušování vztahů Íránu s Francouzi, poskytnutí přístavů a přilehlých ostrovů v Perském zálivu britskému námořnictvu a zázemí v důležitých městech pro britské agenty a diplomaty. Britové na oplátku vytlačí Rusy z Kavkazu a zajistí návrat okupovaných území pod kontrolu šáha. Gardane, který se po svém odchodu usadil v Tabrízu u následníka trůnu Abbáse Mirzá, poslal 17. března do Teheránu seržanta Finota s požadavkem, aby ukončil jednání s Brity, jinak opustí do 25 dní i Tabríz. Fath 'Alí však trval stále na svém. Brity vyhostí jedině v případě, že Francouzi dokáží získat pro Írán zpět Gruzii, v opačném případě bude šáh nucen přistoupit na návrhy Británie. Když Finot 12. dubna doručil do Tabrízu poselství, rozloučil se Gardane s hořekujícím princem Abbásem a protože cesta zpět přes Turecko byla nebezpečná, zamířil do Tbilisi, z kterého pokračoval přes Moskvu, Varšavu, Drážďany a Mohuč zpět do Paříže.¹⁸⁵

Jakmile Gardane opustil Teherán, vystřídal ho Jones se svou misí. Už následující den započalo vyjednávání o nové smlouvě. Britové požadovali uzavření průchodu přes Írán pro jakoukoli evropskou armádu, včetně přístupu do Perského zálivu, výměnou za to se Británie zavázala pomoci Íránu proti útoku jakékoli evropské mocnosti ať už přímo vojensky, nepřímou podporou, nebo rolí mediátora. Výsledkem rychlých dohod bylo uzavření předběžné smlouvy, jejíž ratifikaci provedl Fath 'Alí Šáh vzápětí.¹⁸⁶

Napoleona Gardanův návrat do Evropy nepotěšil, jak plyne z dopisu ministři zahraničí de Champagnymu z 20. srpna 1809: „Dejte panu Gardanovi vědět, že jsem četl

¹⁸⁵ DRIAULT, É. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 339-340.

¹⁸⁶ ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 134.

jeho dopis ze 17. srpna a že je plný chyb a neznalosti jeho povinností. Stejně jako velvyslanec nemůže bez rozkazu odejít na misi, tak se nemůže bez rozkazu vrátit, zvláště pokud opustil ambasádu, která stojí ročně více než milion ročně a ohrožuje vztahy, které jsou cenné z mnoha úhlů pohledu....“¹⁸⁷ Polehčující okolností Gardanova návratu byl de Champagnyho dopis, v němž připustil možnost velvyslancova návratu, pokud to bude nevyhnutelně nutné. Napoleon však toto rozhodnutí ostře zkritizoval, Gardane dle něj neměl v Íránu vyklidit pozice, zvláště když o to šáh nestál a snažil se jej naopak udržet v zemi.¹⁸⁸ A tak nařídil Champagnymu informovat šáha o nápravě situace a vyslání jiného velvyslance do Teheránu. Lajard, který byl toho času stále na misi v Rusku, dostal pokyn vrátit se do Teheránu jako chargé d'affaires. Tlumočníci Jouannin a de Nerciat, dva poslední Francouzi, kteří zůstali v Íránu jako komunikační spojka, však byli (především vlivem britských intrik) vypovězeni z Teheránu do Tabrízu a 19. září 1809 nakonec i ze země. V Trabzonu obdržel Jouannin de Champagnyho rozkaz vrátit se do Teheránu a připojit se k Lajardovi, a tak se 6. prosince vrátil do Tabrízu. Abbás Mirzá ho však (opět po konzultaci s Jonesem) do Teheránu nepustil. Fath 'Alí se definitivně rozhodl k ukončení spolupráce s Francouzi a stvrdil spojenectví s Brity, od nichž očekával přísun financí, zbraní i vojenské pomoci. K obnovení francouzsko-íránského oboustranného diplomatického zastoupení během Napoleonova císařství už nikdy nedošlo.¹⁸⁹

Britské znovuoobnovení užších vztahů s Íránem neustále doprovázely vnitřní boje mezi hlavními britskými hráči. Generální guvernér v Indii lord Minto prosazoval Johna Malcolma a snažil se všemožně brojit proti Hartfordu Jonesovi, který měl ale zase podporu z londýnského ústředí. Lord Minto dokonce došel tak daleko, že vyzval Jonese (ačkoliv k tomu neměl oprávnění) k opuštění Íránu a uvolnění pozice generálu Malcolmovi, kterého hodlá poslat z indické Bombaje již na třetí diplomatickou cestu do Íránu. Vnitřní pŕtky trvaly ještě řadu měsíců. Šáh Johna Malcolma, obtěžkaného spoustou tradičních lichotivých darů, přijal srdečně na audienci 23. června 1810. Krátce po další zdvořilostní audienci 1. července přišla z londýnského Whitehallu depeše, že vláda Velké Británie se rozhodla personálně obměnit své diplomatické zastoupení v Íránu. Hlavním důvodem rozhodnutí bylo potlačit moc generálního guvernéra Indie a jeho vliv na dění v království Fath 'Alí Šáha. Nově byl do funkce velvyslance u dvora v Teheránu jmenován Sir Gore Ouseley,¹⁹⁰ čímž bylo také ukončeno soupeření Jonese a Malcolma. John Malcolm požádal šáha o propuštění ihned po příchodu zprávy, Jones opustil Írán nedlouho po něm.¹⁹¹ Britové i nadále pokračovali v modernizaci íránské armády, v roce

¹⁸⁷ DRIAULT, É. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 341.

¹⁸⁸ Přestože byl Napoleon Gardanovým rozhodnutím opustit Írán velmi rozzloben a označil jednání svého bývalého pobočníka za trestuhodné, nakonec mu 28. srpna 1809 udělil za vykonané služby titul hraběte.

¹⁸⁹ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 186-190.

¹⁹⁰ Sir Gore Ouseley (1770-1844) byl britský lingvista, orientalista a diplomat, 1810-1814 velvyslanec v Teheránu. Je autorem řady knih, přeložil např. Nový zákon do perštiny a následně jej publikoval.

¹⁹¹ SAVORY, R. M. *British and French Diplomacy in Persia, 1800-1810*, s. 42-43.

1812 měl Abbás Mirzá armádu evropského stylu o zhruba 13 000 vojáků, z nichž nejpočetnější bylo jezdectvo. Úspěchy se dostavily i na bojišti. V roce 1812 se Íráncům se podařilo zvítězit nad Rusy v Qarabachu a v Talyši a zdálo se, že je úspěch povzbudí v dalších bojích. Avšak ještě v roce 1812 se opět změnila geopolitická situace. Francouzsko-ruské přátelství skončilo, Napoleon se v červnu vydal na tažení do Moskvy a Rusové s Brity se stali zase spojenci. Ouseley v říjnu 1812 odvolal britské důstojníky z íránské armády (zůstali pouze Abbásovi oblíbenci kapitán pěchoty Ch. Christie, poručík jezdectva H. Lindesay a lékař dr. Cormick) a vyzval Írán k mírovým jednáním s Ruskem.¹⁹² Následník trůnu Abbás Mirzá se však rozhodl i přes početní a technickou převahu Rusů pokračovat v boji, ale 31. října 1812 podlehl armádě generála Kotljarevského¹⁹³ v bitvě u Aslándúzu a v roce 1813 první rusko-perskou válku ukončil Golestánský mír, garantující carovi zisk chanátů dnešního Ázerbájdžánu, včetně stvrzení Gruzie jako součásti Ruského impéria.¹⁹⁴

5.1 Důsledky ochlazení vztahů po roce 1815

Po pádu Napoleonova prvního císařství došlo k utlumení francouzsko-íránských diplomatických vztahů. Během dalších padesáti let neměly Francie a Írán stálé diplomatické zastoupení na úrovni velvyslance. Francie rezignovala na svou další aktivitu v tzv. Velké hře ve prospěch Ruska a Velké Británie. Politicky i vojensky oslabená Francie se po roce 1815 snažila místo přechozí expanzivní politiky vytvářet neformální síť politického vlivu prostřednictvím obchodních vztahů. První navazování přerušovaných přímých vztahů proběhlo během herátské krize, když francouzský vyslanec hrabě de Sercey odjel v listopadu 1839 na jednání do Íránu. Ve své zprávě z Tabrízu však konstatoval, že hlubší navázání obchodních vztahů s Íránem by z mnoha důvodů bylo pro Francii nerentabilní a předpovídal Francii obtíže v konkurenceschopnosti proti ruskému a britskému obchodu.¹⁹⁵ Obchodní smlouvu uzavřel s Íránem až další vyslanec hrabě de Sartiges, když 24. července 1847 podepsal s velkovezírem Mirzá Aqásím tzv. Niavaránskou smlouvu, jejíž ratifikace se však oddalovala kvůli politickým změnám ve Francii i v Íránu. Navíc Rusko i Británie tlačily na íránskou vládu, aby dohodu zrušila, protože se obávaly znovuoobnovení francouzského politického vlivu na Írán. To se jim nakonec víceméně povedlo. Třebaže byla Francie ve zbytku 19. století pro Írán přitažlivou velmocí, její návrat na úroveň Ruska a Británie se nezdařil.¹⁹⁶ Ústup Francie

¹⁹² ATKIN, M. *Russia and Iran, 1780-1828*, s. 136-138.

¹⁹³ Petr Stěpanovič Kotljarevskij (1782-1851) byl ruský generál a střeťeg.

¹⁹⁴ AMINI, I. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*, s. 194-195; HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914 (Vol. 1)*, s. 84-86; GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, s. 184.

¹⁹⁵ MOUSAVI, M. *France among the Most-Favored Nations: The French Commercial Policy and Influence in Iran (1815-48)*, s. 144-152.

¹⁹⁶ *Ibid.*, s. 159-165.

z hlavních pozic diplomatického kolbiště ovlivnil další dějinný vývoj Íránu ve dvou hlavních aspektech. Umožnil tandemu Británie-Rusko vzájemným soupeřením destabilizovat Írán jak vojensky, tak ekonomicky. Úpadek qádžárovského státu, způsobený vojenskými neúspěchy proti silnějšímu Rusku a ekonomickou recesí kvůli nevýhodným finančním půjčkám od Británie, vedl k čím dál větší závislosti Íránu na těchto dvou mocnostech, byť se formálně nestal nikdy kolonií. Na přelomu 19. a 20. století již docházelo k otevřené ekonomické exploataci Íránu ze strany Britů i Rusů.

Druhým spíše pozitivním aspektem útlumu francouzsko-iránských vztahů po roce 1815 je, že se Francouzi neměli možnost v Íránu zdiskreditovat v očích místních kleriků, obchodníků nebo i prostých obyvatel, jako tomu bylo u Ruska a Británie. Historická paměť Íránců je mimořádně hluboká, a tak problematické vztahy s Británií a Ruskem dodnes staví tyto dvě velmoci do negativního povědomí, přestože aktuální krátkodobé vztahy Íránu a Ruské federace je možno hodnotit jako korektní či vlažně přátelské. Sláva francouzského císařství a Napoleonův odkaz velkého císaře Francouzů se projevil například v gestu iránského šáha Mohammada Rezá Pahlaví během jeho královské korunovace v roce 1967. Ten po vzoru Napoleona vytrhl duchovnímu korunu z rukou a sám sobě ji nasadil na hlavu a poté korunoval svou choť Farah Díbu.¹⁹⁷ Jiným příkladem z opačné strany politické barikády byl exil ájatolláha Rúholláha Chomejního ve francouzském městečku Neauphle-le-Château, odkud se poté triumfálně vrátil do Íránu po pádu posledního iránského šáha. Výběr Francie se jevil jako nejvhodnější z nabídky západních zemí, které připadaly v úvahu. Kromě řady jiných klíčových důvodů nebyla Francie zcela jistě zatížena závažnou historickou diskreditací jako USA, SSSR nebo Velká Británie.

¹⁹⁷ GHODS, R. *Iranian Nationalism and Reza Shah*, s. 43.

Závěr

Vztahy mezi Francií a Íránem, diskutované v této práci, jsou v období ohraničeném zhruba aktivním působením Napoleona Bonaparta a vlády dynastie Qádžárovců za Fath 'Alí Šáha, jehož dlouhá vláda zcela překlenuje zkoumané období. Primárním cílem bylo analyzovat diplomatické vztahy mezi oběma státními útvary, které se po desetiletích útlumu Francie pokusila opětovně navázat v roce 1796 prostřednictvím tajné mise dvou přírodovědců Bruguièra a Oliviera. Z důvodu nezkušeností obou aktérů v oboru diplomacie a vlažného zájmu íránské protistrany v době teprve se formujícího qádžárovského státu nebyla mise z hlediska diplomacie úspěšná, byla však významná z vědeckého hlediska a přinesla poznatky z oboru přírodních i společenských věd. G. A. Olivier totiž dovezl do Paříže cenné konchologické exempláře a řadu dalších poznatků a informací o tehdejší Íránu.

Intenzivnější kontakty na poli diplomacie byly obnoveny po roce 1802, když Napoleon reagoval na britsko-íránské spojení definované politickou a obchodní smlouvou z roku 1801. Šáhovou motivací k uzavření smlouvy byla agresivní ruská protiíránská politika na Kavkaze, která ohrožovala íránské zájmy v této oblasti. Prvním vážným incidentem byla ruská anexe Gruzie a následné pokusy a dobytí dalších území spadajících do sféry šáhova vlivu. Britskou motivací bylo zabránit Francii k uzavření obdobné spojenecké smlouvy s Íránem, která by mohla dopomoci Napoleonovi k eventuální invazi do Britské Indie, což by zcela destabilizovalo britskou koloniální politiku v nejdůležitějším regionu přinášejícím Britům významnou část ekonomiky a bohatství ze zámoří. Rusko-íránské šarvátky na Kavkaze mezitím přerostly ve válečný konflikt, trvající se střídavou intenzitou od roku 1804 do roku 1813. Navzdory spojenecké smlouvě Velká Británie odmítla Íránu pomoci v boji proti Rusku, protože to nebylo v jejím zahraničně-politickém zájmu. Rusko s Velkou Británií se totiž v Evropě podílely na protifrancouzské vojenské koalici. Oficiálně však Britové toto odmítnutí odůvodnili

neexistenci článku, který by uváděl jejich povinnost podpořit Írán proti Rusku. Zde je vidět jeden z prvních příkladů nesouladu v moderních diplomatických vztazích mezi Íránem a některou z evropských mocností. Zatímco výklad Britů je maximálně literalistický a pragmatický, Íránci očekávali postoj spojence, jakkoliv smlouva neobsahovala konkrétní pasáž o povinnosti Britů zasáhnout proti Rusům.

Napoleonův rostoucí zájem o Írán byl založen především na vlastních ambicích uskutečnit invazi do Indie, a tím vojensky a ekonomicky poškodit Británii, přestože jej do jisté míry ovládala i jeho zvláštní touha po poznávání Orientu, která ho ovlivnila už v době vědecko-vojenského tažení do Egypta. Íránský šáh, zklamaný z přístupu Britů, hledal spolehlivějšího spojence proti ruské agresi na severní hranici. Tyto diplomatické šachy byly součástí tzv. Velké hry, kterou mocnosti rozehrály v 19. století na Blízkém východě, v centrální Asii a Indii. Aktivní Francouzi vyslali do Teheránu dvě oddělné mise, jednak výpravu armádního důstojníka A. Romieua a jednak skupinu pod vedením orientalisty a dragomana A. Jauberta. Romieu v Teheránu zemřel a misi nestihl dokončit, ale připravil půdu pro Jauberta, který se se štěstím dokázal vypořádat se všemi nástrahami dlouhé a nebezpečné cesty a pomohl vytvořit pro Napoleona příhodné podmínky k uzavření francouzsko-íránské spojenecké smlouvy na jaře 1807 na zámku ve Finkensteinu. Přestože šáh od smlouvy očekával pomoc evropské supervelmoci proti ruskému nebezpečí, Tylžský mír, uzavřený v létě téhož roku, obrátil diplomatické poměry zcela naruby, protože Francie a Rusko se náhle staly spojenci. Mír z Tylže stvrdil, že prioritou Francie bylo spojenectví s evropskou mocností, s jejíž pomocí bylo možno eliminovat hlavního rivala z Velké Británie, i když pro něj Írán v určitých fázích vývoje představoval reálnou spojeneckou alternativu v boji s Velkou Británií. Dokazuje to čas, energie a finance, které Napoleon do sblížování s Íránem investoval ve třech velkých diplomatických misích mezi lety 1805-1809.

Ani sblížení s Ruskem pro Napoleona neznamenal automatické ukončení vztahů se šáhem, naopak mu potvrdil platnost slíbené francouzské pomoci prostřednictvím mise generála C. Gardana, kterou vyslal do Teheránu ještě před Tylží. Gardanovy původní cíle, spočívající v pomoci Íránu v bojích proti Rusku, však byly změněny na podporu rusko-íránské mírového procesu a spojenectví se šáhem mělo pro Francii opět už jen protibritský význam. Šáh však požadoval francouzské plnění dohod z Finkensteinské smlouvy, čímž bylo primárně zajistit, aby se ruská vojska stáhla z Gruzie a ostatních oblastí Kavkazu. Gardane, frustrovaný jak absencí jasných pokynů z Paříže, tak intrikami členů šáhova dvora, po více než roční misi opustil Írán a Britové využili této šance k znovuobnovení spojeneckých vztahů se šáhem. Ani protentokrát však nebyli schopni dodržet své spojenecké závazky. Geopolitická situace se už po několikáté změnila, když Napoleon napadl Rusko a britský král se ocitl s carem opět na jedné lodi. Britové svým obměněným přístupem k Rusku výrazně přispěli k neúspěchu Íránců v první rusko-perské válce zakončené potupným Golestánským mírem a ztrátou kavkazských chanátů

ve prospěch cara. Jediná území na Kavkaze, která šáhovi po roce 1813 zbyla, byla tvořena arménskými chanáty Jerevan a Nachičevan, o které šáh definitivně přišel o třináct let později po druhé rusko-perské válce. Francouzsko-iránské diplomatické vztahy byly po pádu císařství na dlouhá desetiletí utlumeny. S Napoleonovým koncem Francie vzdala svůj boj o vliv v Íránu a připustila zúžení mocenského souboje v rámci tzv. Velké hry na dvoučlenný model v podání Ruska a Velké Británie. Původně zamýšlený cíl prozkoumání důvodů, proč Napoleon s rozhodnutím napadnout Rusko v roce 1812 neobnovil vztahy s Íránem, aby zaměstnal cara vojenským výpadem jak ze západu, tak z jihu, se nepodařilo v této práci rozebrat. Dá se předpokládat, že obnovené britsko-iránské spojenectví od roku 1809 a Brity přeškolená šáhova armáda jednoduše neumožňovaly Francouzům získat tak rychle ztracené spojenectví zpět. Důkladnější analýza těchto předpokladů by však objemově překročila možnosti diplomové práce a také by vyžadovala hlubší práci s primárními zdroji v ruských či francouzských archivech, což vyžaduje provést mnohem náročnější historický výzkum.

Přestože jde o historickou práci, téma jejího zkoumání je přínosné i v současnosti. Historická paměť Íránců, pyšných na své vlastní dějiny a významné postavení, které Írán v určitých etapách lidských dějin zaujímal, je hluboká. Veškerá příkoří minulosti si íránská společnost nese dál a staví se k nim velmi vážně až emocionálně, podobně jako k historickému odkazu ší'itského islámu, který tvoří podstatu íránské identity, mentality a životní filosofie. Události, které se odehrály před více než dvě stě lety, tak mohou ovlivňovat přístup Íránců v dnešních složitých diplomatických vztazích se Západem. Jestliže západní mocnosti nebyly s to dodržovat uzavřené smlouvy s blízkovýchodní zemí v dobách prvních Qádžárovců, ať už to bylo způsobeno jakýmkoli důvody (opakované britské odmítnutí nebo francouzská liknavost), nelze se divit nedůvěře současného Íránu v diplomatické vztahy se Západem, který se ani dnes neprojevuje jako stabilní partner. Např. tzv. jaderná smlouva mezi Íránem a světovými mocnostmi,¹⁹⁸ kterou Íránci dle všech dostupných poznatků patrně dodržovali, byla jednostranně vypovězena Američany bez udání relevantního důvodu. I když srovnávání diplomatických vztahů na počátku 19. a 21. století je značně problematické a hrozí nepřipadným zjednodušováním, tyto historické paralely nutí k zamyšlení, jakým způsobem Západ přistupuje ke své roli v mezinárodních vztazích a k nesmírně důležité vlastnosti být důvěryhodným partnerem. Tyto více než dvě stě let staré události by měly Francii, Británii a další země nutit k zamyšlení, zdali nenajdou na své vlastní straně cosi dysfunkčního, jakkoli opodstatněné výhrady mohou mít skrze svou optiku vidění světa ke svým blízkovýchodním partnerům.

¹⁹⁸ V angličtině The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), v perštině: برنامه جامع اقدام مشترک

Resumé / Summary

The objective of this study was to analyse Franco-Iranian relations during the Napoleonic era and reign of the Qajar dynasty. After introduction of the history of Franco-Iranian relations before the rise of the Qajar dynasty the relations after 1795 were discussed. In 1796, French diplomatic mission led by scientists Bruguière and Olivier set out for Iran, which was not so successful in diplomatic point of view, but the scientific discoveries in natural and human fields were made. After 1799, when the Napoleon officially took power in France, there was a development of relations with Iran because of struggle with Britain in geopolitical targets. Iranian shah Fath'Ali concluded a political and commercial contract with Great Britain in 1801, but the British were not willing to support Iran against Russia, which threatened Iran in the Caucasus, caused by Russian-British partnership against Napoleon in Europe. The Fath 'Ali Shah decided to start with Franco-Iranian rapprochement. After help of diplomatic missions of Romieu and Jaubert between 1805 and 1807 it resulted in the signing of Finkenstein Treaty in 1807. However, Treaty of Tilsit between Napoleon and tsar Alexander completely changed the situation. In the meantime general Gardane went to Iran for another mission with the target to fulfil the commitments of Finkenstein Treaty, but instructions were changed and Gardane was to try to convince Russia and Iran to make peace. In any case, the interests of France and Iran diverged and in 1809 Gardane decided to finish his mission and came back to France. British diplomats took advantage of the situation and renewed a political alliance which concluded a protection of Iran from aggression of other European country. Finally, the situation changed again in 1810 and British allies let Iran down again and Iran was defeated by Russians in 1813. According to the upcoming Treaty of Golestan Iran lost many of Caucasian khanates. Nevertheless, Franco-Iranian diplomatic relations after fall of the Napoleonic Empire for long time were reduced and only Britain and Russia

struggled to gain influence in Iran within "Great Game" until the beginning of the 20th century.

Seznam použité literatury

AMANAT, Abbas. *Iran: A Modern History*. New Haven and London: Yale University Press, 2017. ISBN 978-0-300-24893-7.

AMINI, Iradj. *Napoleon and Persia: Franco-Persian Relations under the First Empire*. Washington, D. C.: Mage Publishers, 1999. ISBN 0-934211-58-2.

ATKIN, Muriel. *Russia and Iran, 1780-1828*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1980. ISBN 0-8166-0924-1.

AXWORTHY, Michael. *Dějiny Íránu: Říše ducha - od Zarathuštry po současnost*. Vyd. 2. Přeložili Zuzana KŘÍHOVÁ a Jan MAREK. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-352-5.

BERNARD, Paul; OLIVIER Guillaume-Antoine. Le voyage dans l'Empire othoman, l'Égypte et la Perse de Guillaume-Antoine Olivier, naturaliste et envoyé de la République (1792-1798). In: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 141e année, N. 4, 1997. pp. 1157-1244.

BOURRIENNE, Louis Antoine Fauvelet de. *Memoirs of Napoleon Bonaparte*. Edited by R. W. Phipps, New York: Thomas Y. Crowell & Company Publishers, 1885, Vol. I.-IV.

Correspondance de Napoléon Ier, svazek X, Paris: Imprimerie Impériale, 1862.

Correspondance de Napoléon Ier, svazek XIV, Paris: Imprimerie Impériale, 1863.

Correspondance de Napoléon Ier, svazek XV, Paris: Imprimerie Impériale, 1864.

Dahlström Fine Arts. Antique Engraving Print - Portrait of Pierre Amédée Emilian Prob Jaubert - France [online]. Nedaťováno [cit. 17.4.2023]. Dostupné z: <https://www.dahlstromsfineart.se/products/antique-engraving-print-portrait-of-pierre-amedee-emilian-prob-jaubert-france>

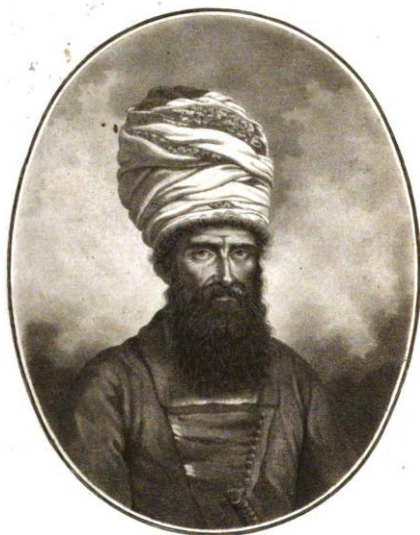
- DEHÉRAIN, Henri. Le voyage du consul Joseph Rousseau d'Alep a Bagdad en 1807. *Syria*, 1925, T. 6, Fasc. 2, s. 174-187.
- DRIAULT, Édouard. *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806-1808*. Paris: Félix Alcan, Éditeur, 1904.
- ETTEHADIEH NEZAM-MAFI, Mansoureh. Qajar Iran (1795-1921). In DARYAEE, Touraj (eds.). *The Oxford Handbook of Iranian History*. New York: Oxford University Press, 2012, s. 319-345. ISBN 978-0-19-973215-9.
- ESKANDARI-QAJAR, Manoutchehr M. Between Scylla and Charybdis: policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia. In FARMANFARMAIAN, Roxane (eds.). *War and Peace in Qajar Persia: Implications past and present*. New York: Routledge, 2008, s. 21-46. ISBN 978-0-415-42119-5.
- FURET, François. *Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-452-9.
- GARDANE, Alfred de. *Mission du Général Gardane en Perse sous le premier Empire*. Paris: Lainé, 1865.
- GHODS, Reza M. Iranian Nationalism and Reza Shah. *Middle Eastern Studies*, Jan., 1991, Vol. 27, No. 1, s. 35-45.
- GIRGLE, Patrik. Velká hra. Írán v mezinárodních vztazích 1798-1907. 2009. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra Blízkého východu. Vedoucí práce Gombár, Eduard.
- GOMBÁR, Eduard. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Univerzita Karlova, 1999. ISBN 80-7184-599-X.
- HOLLAND ROSE, John. The Political Reactions of Bonaparte's Eastern Expedition. *The English Historical Review*, Jan., 1929, Vol. 44, No. 173, s. 48-58.
- HOPKIRK, Peter. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*. London: John Murray (Publishers) An Hachette UK Company, 1990. ISBN 978-0-7195-6447-5.
- HUREWITZ, Jacob Coleman. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914 (Vol. 1)*. Princetown, New Jersey: D. Van Nostrand Company Inc., 1956.
- JAUBERT, Pierre-Amédée. *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*. Paris: 1821.
- JAUBERT, Pierre-Amédée. *Reis in Armenië en Perzië, gedaan in de jaren 1805 en 1806*. Amsterdam: Visser & Comp, 1823.
- JAUBERT, Pierre-Amédée. *Lettres écrites d'Orient*. Revue des Deux Mondes, Tome 29, 1842. Las Vegas, NV: FB Editions, 2021. ISBN 9781508688297.
- JOMARD, Edme-François. Analysis of the Travels of M. Amedee Jaubert in Armenia and Persia, in 1805 and 1806. *European Magazine*, August 1822, Vol. 82, s. 137-144.

- KATOUIZIAN, Homa. *The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran*. New Haven and London: Yale University Press, 2010. ISBN 978-0-300-16932-4.
- KOLLA, Edward James. Not So Criminal: New Understandings of Napoléon's Foreign Policy in the East. *French Historical Studies*. Spring 2007, Vol. 30, No. 2., s. 175-201.
- LAS CASES, Emmanuel de; BONAPARTE, Napoleon. *Memoriál ze Svaté Heleny*. Přeložil Aleš Ponikelský. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-2720-7.
- LAUZON, Matthew. „In the Name of the Princesses of France”: Marie Petit and the 1706 French Diplomatic Mission to Safavid Iran. *Journal of World History*, Honolulu, Vol. 25, No. 2 & 3, s. 341-371.
- MALCOLM, John. *The History of Persia from the Most Early Period to the Present Time: Containing an Account of the Religion, Government, Usages and Character of the Inhabitants of That Kingdom*. London: John Muiray, Albemarle – Street, 1829.
- MALCOLM, John. *Sketches of Persia*. London: John Muiray, Albemarle – Street, 1861.
- MANFRED, Al'bert Zacharovič. *Napoleon Bonaparte*. 3. vyd. Praha: Svoboda Naše vojsko, 1990. 612 s. ISBN 80-205-0129-0.
- Monsieur Romieu - a 'man of talents'. *BBC News* [online]. 14.11.2014 [cit. 10.3.2023]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-30134977>
- MOUSAVI, Mehdi. France among the Most-Favored Nations: The French Commercial Policy and Influence in Iran (1815–48). *Iranian Studies*, 2021, Vol. 54, No. 1-2, s. 143-167.
- OLIVIER, Guillaume Antoine. *Travels in The Ottoman Empire, Egypt and Persia, undertaken by order the Government of France, during the first six years of the republic*. London: Printed in the Strand, 1801.
- PIRNIA, Hasan; ÁŠTIÁNÍ, Abbás Eqbál; DŽAVÁNMEHRÍ, Latife. *Táríh-e kámel-e Írán*. Teherán: Ervand, 1390 (2011). ISBN 978-964-7622-15-8.
- Poisoned in Tehran. *Esquire Middle East* [online]. 13.9.2015 [cit. 15.3.2023]. Dostupné z: <https://www.esquireme.com/news/poisoned-tehran>
- POURARIAN, Foad; BADR, Payam Nikpour. Ontology of Iranian-French Cultural Relations: With an Emphasis on Contemporary Iranian History Prior to the Islamic Revolution. *Journal of History Culture and Art Research*. 2017, 6(6), s. 19-31.
- SAVORY, Roger Mervyn. British and French Diplomacy in Persia, 1800-1810. *Iran*, 1972, Vol. 10, s. 31-44.
- TARLE, Jevgenij Viktorovič. *Napoleon*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1950. 441 s.
- TILLIER, Simon; MORDAN, Peter. The Conchological Collections of Bruguière and Olivier from the Ottoman Empire (1792-1798). *The Conchological Society of Great*

- Britain and Ireland* [online]. Nedatováno [cit. 07.11.2022]. Dostupné z: <https://conchsoc.org/node/5774>
- TINKOVÁ, Daniela. *Francouzská revoluce*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-138-3.
- VINSON, David. NAPOLÉON EN PERSE: GENÈSE, PERSPECTIVES CULTURELLES ET LITTÉRAIRES DE LA MISSION GARDANE (1807-1809). *Revue d'Histoire littéraire de la France*. Octobre-Décembre 2009, 109e Année, No. 4, Les maisons d'écrivainpp, s. 871-897.
- VINSON, David. NAPOLÉON EN PERSE: LA MISSION ROMIEU. *Astrolabe*. [online]. 6.8.2018 [cit. 28.12.2022]. Dostupné z: <https://crlv.org/articles/napoleon-en-perse-mission-romieu>
- WHITCOMB, Edward A. The Duties and Functions of Napoleon's External Agents. *History*, 1972, Vol. 57, No 190 (1972), s. 189-204.
- WOODWARD, Martin. Napoleon's Agent: Monitoring the Movements of Monsieur Romieu in the East. *Qatar Digital Library* [online]. 30.8.2017 [cit. 15.3.2023]. Dostupné z: <https://www.qdl.qa/en/napoleon's-agent-monitoring-movements-monsieur-romieu-east>
- YILMAZ, Özgür. Diplomacy As A Source Of Travelogues: The Case Of Pierre Amédée Jaubert's Mission In Persia In 1805-1806. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2014, 2 Sayı, s. 65-96.

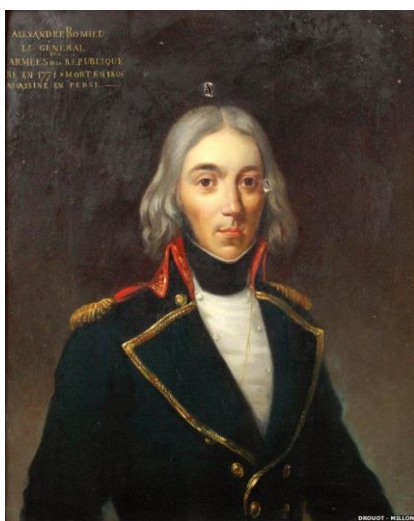
Seznam příloh

Příloha 1: Fath 'Alí Šáh

Zdroj: Jaubert, P.-A., 1823.

Příloha 2: Antoine-Alexandre Romieu

Zdroj: Monsieur Romieu - a 'man of talents'. BBC News, 2014.

Příloha 3: Pierre Amédée Émilien-Probe Jaubert

Zdroj: Dahlström Fine Arts, Nedatováno [cit. 17.4.2023].

Příloha 4: Claude Mathieu de Gardane

Zdroj: Amini, I., 1999.